

OKMÁNYOK ÉS IRATOK A TIZENÖT ÉVES HÁBORÚ IDŐSZAKÁBÓL (1594–1597)*

CHARTERS AND RECORDS FROM THE TIME OF THE FIFTEEN YEARS WAR (1594–1597). Various pieces of source material have been published lately about the diplomacy and military history of the Fifteen Years War, but several aspects of the events were neglected by the researchers of that period. The letters referring to the Transylvanian–Ottoman relations and issued in this essay fill that gap. Some of them are also available in certain western archives, because Mediterranean states were constantly threatened by a potential Ottoman naval offensive; therefore they paid attention to the policy of Transylvania and its relation to the Ottoman Porte.

In the published records, we can frequently read about Transylvanian soldiers making a raid into Ottoman territories and the ravages of the earlier wartime. The replies of the prince of Transylvania inform us about the aims of the negotiations, while the reports of the ambassadors of Prague and Rome in Venice reveal the unflattering opinion of the Western European states formed about the Hungarian and the Transylvanian. Some of the letters depict the internal relations of the Ottoman Porte.

Az alábbiakban közölt iratok a tizenöt éves háború egy eddig kevésbé vizsgált aspektusát – az erdélyi–oszmán kapcsolatok történetét – mutatják be. A féltucatnyi lelőhelyről előkerült levelek bizonyítják, hogy a háborúban részt vevő hatalmak milyen nagy érdeklődéssel és aggodalommal kísérték az Erdélyi Fejedelemség és a Porta tárgyalásait. Viszonylag ismertek Edward Barton portai angol követ erőfeszítései, hogy a konfliktust Anglia érdekeinek megfelelően a Duna völgyéből a Földközi-tengerre terelje.¹ Spanyolország figyelme, ha nem is meglepő, de mindenképpen új mozzanat; Don Guillen de San Clemente prágai spanyol követ (1581–1608), és persze II. Fülöp (1556–1598) spanyol király számára nemcsak anyagi szempontból volt fontos a háború alakulása, amire jelentős összegeket áldoztak, hanem az ismétlődő angol törekvések miatt is.

A velencei követjelentések igazolják, hogy a tengeri háború lehetősége soha nem került le teljesen a napirendről, a nagyvezír-váltások során időről-időre felmerült egy spanyol háború terve, amely már csak a levantei kereskedelmi útvonal miatt is nagyobb haszonnal kecsegtetett, mint a magyarországi hadjáratok.² Ezt a háborút elsősorban a Ferhád nagyvezír köré tömörülő érdekcsoport akarta, amely a nagyvezír kegyvesztettsége és kivégzése után is aktív maradt. A Porta azonban folyamatosan attól tartott, hogy a spanyol király békét köt a franciákkal, és akkor a birodalom ellen fordul. 1598-ban nagy riadalmat váltott ki a Vervins-ben megkötött francia–spanyol béke, ráadásul ebben az évben a pápai csapatok elfoglalták a ferrarai hercegséget, és a Pápai Államhoz csatolták.³

* Kutatásaimat az OTKA T 32546 sz. pályázata tette lehetővé.

¹ NIEDERKORN, 199. 111–130., VÁRKONYI, 2000. 106–124.

² Erről l. FODOR, 2000a 317–342., 2000b 399–404., TÓTH, 2000. 63–66. Franciaország magatartására l. NIEDERKORN, 1993. 138–151. és ASVe, Senato, Dispacci, Constantinopoli, filza 40., 389r, Filza 45. (copia 11.), 223, Filza 46. (copia 12.), 51–52, Filza 47., ff. 44r.

³ NIEDERKORN, 1993. 160–161. Ezt a nagy érdeklődést mutatja, hogy Duodo velencei követet Ibrahim pasa magához hívatta és alaposan kikérdezte ezzel kapcsolatban. Jellemző a portai félelmekre és a szállongó híresztelésekre, hogy a pasa az iránt érdeklődött először, hogy igaz-e a hír, hogy Báthori Zsigmond közben jár Cesare d'Este, a ferrarai trón várományosa érdekében a pápánál, majd felolvastatott egy Franciaországból érkezett levelet, amely szerint a pápa 40 000 gyalogossal és 4000 lovasal a császár segítségére fog sietni. A követ rémhírnek minősítette a portai híreszteléseket. ASVe, Senato, Dispacci. Constantinopoli, Filza 47, ff. 21r–22v.

Ugyanakkor Spanyolország is aggódva figyelte a földközi-tengeri török hadmozdulatokat. A németalföldi háború és a franciákkal való konfliktus (mint látuk, ez csak 1598-ban zárult le) miatt attól tartottak Madridban, hogy a birodalom két tűz közé szorul. Egyáltalán nem volt tehát közömbös Erdély, az egykori török vazallus magatartása. Ez magyarázza, hogy az 1596. évre vonatkozóan a simancsi levéltárban egy külön csomóban őrizték meg az erdélyi levelezést.⁴ A Szentszéken kívül két itáliai fejedelemség is fokozott érdeklődéssel figyelte a magyarországi háborút; Mantova és Firenze katonai segítséget is nyújtott II. Rudolf császárnak (1576–1612), és ez utóbbi Erdélynek is. Ez az oka, hogy követek szintén megszerették az erdélyi–török levelezést, vagy legalábbis, amennyit tudtak, ezért mind a Gonzaga- mind a Medici-levéltárban rábukkanhatunk az erdélyi–török béketárgyalásokkal kapcsolatos dokumentumokra. Az itáliai, bécsi, spanyol levéltárakban, illetve az Országos Széchényi Könyvtár Kézirattárában őrzött iratok egy részét a *Századokban* közzé tették, néhány dokumentumot leszámítva, amelyek több helyen is fellelhetők. A *Századokban* közölt, illetve az itt közzétett levelek mozaikszerűen egészítik ki egymást.

Néhány levelet Nicolaus Reusner adott ki török levélgyűjteményében 1599-ben, ami azt bizonyítja, hogy a békekísérletek széles nyilvánosságot kaptak.⁵ Reusner azonban szándékosan olyan iratokat válogatott ki, amelyeket a török haderő katonai gyengeségének jeleként lehetett felmutatni a latinul tudó olvasóközönségnek. Érdekes lenne végigkövetni ezeknek a leveleknek az útját kiadójukhoz. Az egyik dokumentumból kiderül, hogy Báthori Zsigmond erdélyi fejedelem (1588–1602) – érzékelve, hogy a csasok jövése-menése szemet szűrt Rómában és Prágában, és találgatásokra is okot adott elkötelezettségét illetően – ösztönzésének jeleként elküldte diplomáciai levelezését. Valószínű, hogy a különböző prágai követségek ekkor jutottak hozzá az iratokhoz, és innen került aztán valamilyen úton-módon, valamelyik udvari embertől a frankfurti kiadóhoz.

A Portáról érkező levelek témája nem túlságosan változatos. A szultántól, a díván pasáitól, illetve a többi oszmán tisztviselőtől származó dokumentumok visszatérő motívuma az erdélyi végvári vitézek ismételt betörése oszmán területre. Kevésbé köztudott, hogy az erdélyi–oszmán határvidék mentén, akárcsak a magyar végeken, állandóak voltak a harcok. A hódoltsági terület lassan, de fokozatosan terjeszkedett az erdélyi fejedelemség rovására. A határvidék katonai vezetői számára éppen a Maros-vidéki szerbek 1594. évi felkelése adott alkalmat arra, hogy erőteljesebben lépjenek fel. Okmánytárunk első iratai arról tanúskodnak, hogy a végvárok kapitányai, élükön a karánsebesi bánnal, a fejedelmi hatalom cinkos jóváhagyásával igyekeztek törleszteni a békeidőszakban elszenvedett sérelmekért. A levelek az óriási áldozatokkal és nagy pusztítással járó háború egyik okaként a fejedelem és országa hűtlenségét jelölik meg, miközben a Szulejmán szultán (1520–1566) uralkodása alatti békeévekre hivatkoznak, amelyet erős túlzással idillként igyekeznek bemutatni. Az 1597-ben keletkezett iratokban többször felbukkan a rettegett Szinán nagyvezír neve, akit a Porta, az erdélyiek mellett, a háború másik fő okának tartott.

⁴ A fejedelem megsegítését illető levelezést l. AGS, Segreteria de Estado. Legajo 703. Transilvania. Az 1597. évi török levelezés AGS, Segreteria de Estado, Legajo 704.

⁵ A leveleket l. REUSNER, 1599. 128–130.

Annál érdekesebbek a fejedelem válaszai, amelyekből kitapintható az erdélyi tárgyalási stratégia. Az arcátlannak tűnő követelések gyakorlatilag János Zsigmond (1559–1571) idején, sőt, ha Temesvár visszakövetelését nézzük, az 1552. évet megelőző viszonyok visszaállítását célozták, nyilvánvalóan azért, hogy ne lehessen megegyezni, csak tárgyalni. Ezek a követelések ugyanakkor tökéletesen fedik az erdélyi hadvezetés által kijelölt prioritásokat, vagyis az erdélyi határokat leginkább fenyegető, és így az oszmánoknak való alávetettséget szimbolizáló várak, így Gyula és Temesvár visszaszerzését. A Gyulafehérvárról és Konstantinápolyból elküldött levelek nagy száma, különösen, ha ehhez hozzávesszük a nemrég közölt⁶ iratokat is, nemcsak a Porta békevágyáról árulkodik – amely a magyarországi háború mellett ekkor már a birodalomban kitört felkelések elfojtásával is bajlódott, valamint meg akarta szüntetni a két román vajdaság és a fejedelemség lázadása következtében megnyílt újabb frontot. A források arról is tanúskodnak, hogy a fejedelemség a császár, a pápa egyértelmű rosszallása ellenére sem volt hajlandó lemondani az esetleges kiugrás lehetőségét magában rejtő folyamatos portai kapcsolattartásról.

A közölt iratokból, illetve a Prágában és Rómában állomásozó velencei követek és a prágai nunciatúra jelentéseit olvasva, kiderül, hogy a két fővárosban mennyire tartottak Erdély kilépésétől a háborúból. Ez mindennél érzékletesebben világít rá arra, hogy a magyaroknak, de főleg az erdélyieknek a kereszténység közös ügyét, a török elleni harcot, Konstantinápoly visszafoglalását illető elkötelezettségével kapcsolatban miért fogalmazódtak meg komoly fenntartások, amelyek nem sokkal később az ország lakóival kapcsolatban megfogalmazódó negatív sztereotípiák forrásaivá váltak. A nyugati kortársak egyszerűen nem értették, nem voltak képesek felfogni azt a helyzetet, amelyben a fejedelemség – akkor már hosszú évtizedek óta – élt. Báthori Zsigmond prágai tárgyalásai, személyes találkozókon tanúsított viselkedése pedig ártottak országának megítélésének is.⁷ A béketárgyalások folytatásában, a csasok fogadásában sokat hangoztatott állhatatlanságának a megnyilvánulását látták, ezt a tapasztalatot pedig általánosították alattvalóira.

Az iratok rávilágítanak a portai belső viszonyokra is; ezzel részletesebben is foglalkoztam a részben itt közreadott források értelmezésével foglalkozó tanulmányomban.⁸ Ezért csak annyit jegyzek meg, hogy a portai frakciók számára az Erdéllyel kötendő fegyverszünet, majd béke az egymásnak feszülő érdekek elkülönülésének egyik eszköze volt aszerint, hogy az oszmán birodalom a szárazföld vagy a tenger irányába akart terjeszkedni. Ennek megfelelően az egyik hatalmi csoportosulás a Habsburgok elleni szárazföldi háború híve volt, míg a másik inkább diplomáciai eszközökkel vette volna fel a harcot, és a birodalom erejét a németalföldi háborúval bajlódó Spanyolország ellen fordította volna.⁹ Nem szabad ugyanakkor megfeledkezni arról, hogy a béketárgyalások megindítása, vagy éppen elvetése – teljesen függetlenül a külpolitikai kérdésektől – megfelelő alkalmat szolgáltatott az egymás közötti személyes ellentétek radikális megszüntetésére, a

⁶ KRUPPA, 2003. 603–651.

⁷ ERDŐSI, 1995. 51.

⁸ L. a 7. ljt.

⁹ L. a 3. ljt.

személyes leszámolásokra is. Ezek a hatalmi villongások lehetővé tették Báthori Zsigmond számára, hogy békeközvetítőként lépjen föl. Ennek eredménye Nicolo di Luca konstantinápolyi útja 1597 nyarán. Az útról jelenlegi ismereteink szerint ez az egyetlen dokumentum maradt fenn, ráadásul az sem di Luca, hanem Giovanni Marini raguzai Habsburg ügynök tollából, akinek az volt a feladata, hogy beszámoljon a gyulafehérvári, a havasalföldi és a balkáni eseményekről.¹⁰ Nem tudni, hogy ki küldte Nicolo di Lucát, volt-e fölhatalmazása, és ha igen mire.¹¹ Csak feltételezni lehet, hogy a Belgrádon szerencsétlenül járt Pasquale Bruti, aki Barton angol követ dragománja volt, készítette elő az útját, amelynek megvalósítására Báthori Zsigmond és Vitéz Mihály havasalföldi vajda békeközvetítésének eredményeként került sor.¹² Bruti 1596 nyarán a szultáni sereggel együtt indult útnak, hogy a lefogott konstantinápolyi Habsburg-követet, Friedrich Kreckwitzet és a követség személyzetét hazakísérje. Két török csaussal érkezett Bécsbe, ahol az év decemberéig maradt.¹³ Az általuk folytatott tárgyalásokról a velencei követ több jelentésben is beszámolt, sőt arról is, hogy a dragomán három válaszlevelet is kapott, egyet a szultánnak, egyet a nagyvezírnek, egyet pedig Barton angol követnek címezve. Azt azonban sajnos nem tudni, hogy – leszámítva Nicolo di Luca útját – milyen konkrét eredményeket hoztak az általa folytatott tárgyalások. Az ő beszámolója mindazonáltal kitűnően érzékelteti, milyen nehéz gazdasági helyzetbe került az Oszmán Birodalom, amelynek egyszerre kellett megküzdenie a császárral, Erdéllyel, Havasalfölddel, és a tímárbirtokosok Kis-Ázsiában kitörő felkelésével.

A most kiadott iratok, levelek arra figyelmeztetnek, hogy – a nagy mennyiségű kiadott forrás és a feldolgozásukra tett biztató kezdeményezések ellenére – még mindig milyen keveset tudunk a tizenöt éves háború diplomáciai mozgásairól, pedig azok sok esetben óriási – még ha nem is döntő – hatást gyakoroltak az események alakulására.¹⁴

¹⁰ HURMUZAKI, 1903. 289., 304.; VERESS, 1932. 84.

¹¹ Ráadásul Marini többször többes szám első személyben ír, ami azt az érzést kelti, mintha ő is Lucával tartott volna. Elképzelhető az is, hogy később csatlakozott hozzá.

¹² Marini ugyanis Gyulafehérvárról keltezte jelentését, a beszámolóból pedig kiderül, hogy di Luca nem Buda-Belgrád, hanem Havasalföld irányából jött.

¹³ A velencei követ Brutiról beszámoló egyik jelentésének teljes szövegét, illetve a többi kivonatait l. BROWN, 1897. 232–242., a jelentések eredetijét l. ASVe Senato, Dispacci. Germania, filza 26, ff. 61r–v, 69v, 134r–v, 138r–v, 152r–153v. Küldetéséről l. KRUPPA, 2005. 27–49. A dragománról l. még HURMUZAKI III. 2., 226.; CERNODEANU, 1989. 429–450. és NIEDERKORN, 1993. 124–125.

¹⁴ Niederkorn sok szempontból alapos monográfiája mindössze kilenc oldalt szentel a két román vajdaság és Erdély szerepére a háború során, míg a háborúban részt sem vevő Franciaországra negyvenötöt! L. NIEDERKORN, 41–49., 138–182.

Források

1.

Dzsáfer bég defterdár helyettes Palatich György lugosi és karánsebesi bánnak

Temesvár, 1594. december 12.

(OSZKK Fol. Hung. 934, ff. 31r, 32v, eredeti)

Tisztösségös és vitézlő, szomszéd barátom minden jó szomszédságbeli barátságomnak után Istentől sok jó szerencsét megadatni [kívánok] Kegyelmednek. Megadák az Kegyelmed levelét, melyből minden dolgokat bőségesen megértőtünk, és hogy az tatárok érköztenek volna ide, és hogy az mi leveleinknek válasza azért haladott volna el, hogy az tatárok érkezteneek volna ide, és hogy Várad táján is rablottanak volna valami falukat, de abban semmi nincsen. Igaz, hogy az tatár kán¹⁵ minden hadával ide jött telelni úgy mint másfél százezör népével,¹⁶ de ő az végre nem jött, hogy az erdélyi fejedelm örszágának kárára, avagy pusztítására jött volna, mert hogy ha az tatár kán akarta, eddig nem csak Várad táját pusztította volna el, de egész az Dunáig mind elpusztította volna, hogy ha akarátja lött volna az tatár kánnak. De az vezér pasa¹⁷ minden dolgokat én reám bízott, mi az erdélyi fejedelmet igaz hívének tartjuk, hogy volna az hatalmas császárnak. Azt is megértöttem az Kegyelmed leveléből, hogy az országnak főkapitánya Geszty Ferenc uram alá jött volna az országnak vigyázására. Hallottuk, mert Facset alá is eljött volt önagyága. Azt is írja Kegyelmed levelében, hogy az pasa mazullá lött volna, de nem mazul, hanem önagyágának jobb pasaságot adott az hatalmas császár, mert az budai pasaságot adta neki, és ez jövő szombaton kimegyen Temesvárból Budára. Mindazáltal azt kívánja Kegyelmed én tőlem, hogy megírjam Kegyelmednek, ki volna az temesvári pasa,¹⁸ hogy Kegyelmed kinek írna bizonyosképpen. Az temesvári pasaságot az vezér pasa egy rokonának adta, igen vitéz ember, és Musztafa pasának¹⁹ hívják, az kihája pedig eljött régön. Annak is írhat Kegyelmed, és az karamániai Ahmed pasának²⁰ is írhat Kegyelmed, az tatár kánnak is írhat Kegyelmed, az burszai bég pedig önagyága minden hadával itt vagyon annak is bizonyos képest írhat Kegyelmed ezek közül. Valamelyiknek kívánja Kegyelmed mindeneknek írhat, de ez nem jó dolog, hogy minden naponként itt az mi falvainkban az tatár kánnak az ő népét öletitők, mert az ilyen dologból támad fel az háborúság, eddig pedig régön meg is lött volna rajtatok, de mi nem engedtük, és eddig csak egy szőrszál kárt is nem töttenek az ti falvitoknak. Tartsa meg

¹⁵ Gázi Giráj tatár kán (1596–1607)

¹⁶ Ez túlzás, a kán valójában hazavonult hadinépével és csak egy kb. 1000 főből álló kontingenst hagyott a temesvári pasa mellett. L. IVANICS, 1994. 82.

¹⁷ Azaz a nagyvezír, Színán pasa, aki ekkor harmadszor töltötte be ezt a tiszteket.

¹⁸ Hasszán budai pasáról van szó, aki az év augusztusáig töltötte be a tisztséget. Temesvári hivatalviseléséről a fenti levélen kívül nincs adatunk. Elképzelhető ezek alapján, hogy Hasszán augusztus végén a temesvári beglerbégség élére távozott, ahol egészen december 14-ig maradt. A temesvári pasák névsora ugyanis éppen 1594 augusztusa és december 14-e között hiányos.

¹⁹ Talán azonos azzal a Musztafával, aki adataink szerint 1593. február–márciusban egyszer már betöltötte ezt a tisztséget. L. DÁVID, 1995. 245.

²⁰ Mihalidzslü Ahmed a tatár kán nővérének fia néhány hónappal később temesvári (1595. április), majd budai pasa (1596. május–október)

Isten Kegyelmedet. Dzsáfer bég defter kihája. Datum ex Temesvár 12. Decembris anno Domini 1594

CÍMZÉS: Tisztösségös és vitézlő úrnak Palaticz Györgynek lugasi és karánsebsi bánnak,²¹ nekem vitéz barátomnak, adassék ez levél.

2.

Szofi Szinán temesvári beglerbég²²

Palaticz György lugosi és karánsebsi bánnak

Temesvár, 1594. december 12.

(OSZKK Fol. Hung. 934, ff. 35r, 36v, eredeti)

Tisztösségös és vitézlő úr, minden jó szomszédságbeli barátságom után Istentől ő szent felségétől kívánok sok jó szerencsét megadatni Kegyelmednek.

Megadák az Kegyelmed levelét, mely levélből mindönöket bőségesen megértöttem, azt is írod leveledben, hogy az okáért nem jött volna az mi levelünknek válasza az erdélyi fejedelemtől, hogy az Várad tartományában az tatárok miatt esött volna valami rablás, de abban az dologban semmi nincsen, mert az tatárok miatt még eddig sem Várad táján, sem penig itt, az ti földetőknek semmi kára nem esött, jóllehet az igaz, hogy az tatár kán ide jött telelőre, és ugyan itt akar telni is, de nem az végre jött, hogy az Erdélyországnak pusztítására jöttek volna az tatárok, mert még eddig csak egy szörszál kárt sem töttenek az ti falvitokban, és nem is akarnak tenni is, de ím mi minden naponként halljuk, hogy az tatárokat ölitők az mi falvinkon, jóllehet hogy egy ember miatt az ország el nem vész, de az mely embertől az háborúság vagyon végre is annak az fejére az Istennek ostora száll.

Tartsa meg Isten Kegyelmedet

Datum ex arce Temesvar 12. Decembris anno Domini 1594.

fő temesvári beglerbég Szoffi Szinán pasa

CÍMZÉS: Tisztösségös és vitézlő úrnak Palaticz Györgynek lugasi, és Karánsebsi bánnak nekünk jó szomszédunknak, adassék ez levél

²¹ Palaticz György lugosi és karánsebsi bán (?–1595)

²² Szofi Szinán temesvári pasa (1594. december–1595. január)

3.

**Mihalidzslü Ahmed temesvári beglerbég
Báthori Zsigmond erdélyi fejedelemnek Gyulafehérvárra**

*Temesvár [?], 1595. május eleje
(OSZKK Fol. Hung. 934, ff. 57r, 58v, eredeti)*

Mi az hatalmas császárnak egészségiben tömösvári beglerbég Ahmed pasa.

Ezt akarám Nagyságodnak tudtára adnom. Az hatalmas császár érnekem az karamaniai beglerbégséget adta,²³ azért ide más fő embert rendelt, de ezt cselekedem az Nagyságod kedvéért, hogy ha Nagyságodnak kedve lészen az hatalmas császár hűségéhez, hát az Nagyságod kedvéért vesztég leszek itt Tömösvárat és minden dolgaidnak véghez vitelének okáért maga annak az pasaságnak negyvennél is több jövedelme vagyon azért én Nagyságodhoz jó akaratul voltam ez ideig is, ez után is, kiről Isten bizonyosságom, az Nagyságod kedvéért megcselekszem, hogy tisztemet elváltotzatom. Nagyságod is az csau²⁴ ne késleltesse mennél hamarébb lehet küldje Kegyelmed, és mint ez csau²⁴ megírtam fő emberedet küldje Kegyelmed kivel dolgaidat megszerezhessem.

Isten tartsa meg Nagyságodat

Idem qui supra

CÍMZÉS: Adassék az Nagyságos Báthori Zsigmondnak az erdélyi vajdának nekem jó fiamnak

4.

**Edward Barton konstantinápolyi angol követ²⁵
Báthori Zsigmond erdélyi fejedelemnek Gyulafehérvárra**

Konstantinápoly, 1595. május 14.

(ÖStA KA AFA 1595. Juni 6/3, ff. 424r–v; ÖStA HHStA Staatenabteilungen Ungarn Kt. AA. Fasz. 127, ff. 70r–v; ASVe Senato, Dispacci. Germania, filza 23, ff. 22r–v [olasz], másolatok)

A néhai Murád szultán néhány hónapja Hüszejn csau²⁴ egy nagyúri levéllel Gyulafehérvárra küldte, amelyben a Szulejmán alatti állapotok visszaállítása szerepelt. Békét akar I. Erzsébet angol királynő is, de ez a fejedelem országának az érdeke is. Mindig kész ügyét szolgálni.

Serenissimo principe

Ho più volte scritto alla Serenità Vostra come sultan Murath²⁶ de felice memoria

²³ A pasát végül nem oda, hanem a budai beglerbégség élére helyezték. L. 20. lj.

²⁴ Musztedan csau²⁴ról van szó. L. KRUPPA, 2000. 632.

²⁵ Edward Barton (1562–1597) 1578-ban került Isztambulba, 1588-tól ő képviselte Anglia diplomáciai és kereskedelmi érdekeit az oszmán fővárosban. 1593-tól hivatalosan is ő az angol rezidens. Tevékenységéről legújabbban a szakirodalommal együtt VÁRKONYI, 2000. 106–124.

²⁶ III. Murád szultán (1574–1595)

semper ha mantenuto la sua buona volontà di conservare l'antiqua amicitia con la Serenità Vostra, et per tal caggione li mesi passati li ha espedito questo istesso apportatore Ossein ciaus,²⁷ il quale novamento li viene espedito da questo generoso imperator sultan Mehemet,²⁸ et de suo moto proprio li manda ampla capitulatione con maggior honore et promesse, per mantenerle tutto quello che in tempo di sultan Sulimano era stato stabilito et accordato. Con la qual occasione ricevuto ancora da questo apportatore Ossein ciaus tanto affettuosissimo de Vostra Signoria ho voluto farli questo moto, et confirmarli quello che con altre mie ho scritto, desideroso sempre veder il mondo in pace, in tanto che si conpiace la Serenissima Maestà mia Padrona, et vorebbe veder l'effetto, con la general satisfatione, et pro considerando la Serenità Vostra quello che puo essere maggior gloria del signor Dio, et beneficio del suo stato, così prudentemente, rissolvera quello cognoscera esser per il melio, et io lo pregero, con ogni affetto, d'animo che così la debbi ispirare, et la Serenità Vostra disponera sempre de me come affettuosissimo servitore, per che mi tornera prontissimo in tutto quello che io sero buono, et massime dove io potero essere instrumento de vedere il suo stato prospero et felice. Come le prego dal signor Dio, il quale conservi la Serenità Vostra in sua santa gratia, con che io la bacio affettuosamente le mani. Di Constantinopoli alli XIII° [maggio] MDXCV^o.

HÁTLAP: Exemplum litterarum Edoardi Bartoni oratoris Anglici
Transferunt de verbo ad verbum factum 22. Iunii 95

5.

Báthori Zsigmond erdélyi fejedelem Mátyás főhercegnek

Gyulafehérvár, 1595. június 10.

(ÖStA KA AFA 1595. Juny, fasc. 6/3, ff. 421r–v, 425r–v [latin], eredeti)

Elküldte a török hadsereg készülődésével kapcsolatos híreket. Az ifjú, akit évek óta Konstantinápolyban tanulja a török nyelvet, Hüszejn csaussal együtt Erdély határán tartózkodik. Magával hozta a temesvári pasa és az angol követ leveleit, amelyeknek példányait elküldi. Vonzó ígéretekkel kecsegtetik a béke fenntartásáért cserébe. A kémjelentések szerint Ferhád pasa Tambol mezején gyülekezteti a hadsereget, amellyel az ünnepek után fog elindulni. Belgrádnál már híradt, hogy Havasalföld és Moldova ellen vonuljanak. Így könnyebben el lehet érni Erdélyt is. A fenyegető, nagy veszélyre való tekintettel arra kéri, hogy az ígéreteknek megfelelően küldje a katonai segítséget. A kassai főkapitányt már többször is hiába kérte, hogy a magyar és német csapatokat irányítsa Erdélybe. Olyan nagy a veszedelem, hogy a kereszténység minden erejét össze kell fogni, a rácok és a bolgárok hűségének megtartása érdekében, máskülönben a török oldalára állnak.

²⁷ Hüszejn csaus az iratok által behatárolt időszakban három alkalommal is megfordult a gyulafehérvári udvarban. L. KRUPPA, 2000. 632–633.

²⁸ III. Mehmed szultán (1595–1603)

Serenissime princeps Domine affinis nobis observandissime

Quae de apparatu et expeditione bellica Turcarum hostium nostrorum certo cognovimus, ea Serenitati Vestrae significanda duximus. Iuvenis²⁹ quid quem ab aliquot annis Constantinopoli aluimus, ut Turcicas litteras addiscerat, cum quodam Huzain ciausio, qui Constantinopoli, ut ad nos veniat missus est, ad confinia usque venit, in quibus ciausius substitit, iuvenemque nunc cum litteris suis (post allaturus mandata etiam imperatoris Turcarum, si illi ad nos veniendi potestatem faciemus) bassae similiter Temesvariensis, nec non oratoris Anglici in porta residentis, ad nos misit ex quarum litterarum exemplaribus, quae Serenitati Vestrae cum hisce mittimus, quam amplissimis promissis, ad foedus cum ipsis colendum invitent, intelliget. Idem iuvenis affirmat, ut si et alii nostri exploratores referunt, Ferhat bassam cum maximis copiis in campis Tambol³⁰ dictis esse ibique celebratis festis, quae illi Barian vocant, sextis castris inde ad ripam Danubii cum universo exercito venturum. Ad Belgradum iam pons ab hostibus est constructus, nunc penes Bodon³¹ et Nicopolim similiter pontes conficiuntur; haec omnia non alio proposito ab eis fieri, quam ut provincias Moldaviam et Valachiam adorianur, et occupare possint, sicque tandem in Transsylvaniam faciliorem aditum habeant. Hinc quantum periculi et discriminis, non solum nobis, verum etiam Reipublicae Christianae immineat facile quivis iudicare potest. Serenitatem itaque Vestram iterum atque iterum rogatam volumus, ut a Sacra Caesarea Maestate impetret, ac auxilia nobis promissa differantur, et ut generalem etiam Cassoviensem, quem hactenus quidem saepenumero auxiliorum in causa requisivimus, sed exiguam spem nobis facere videtur serio admoneat, ut cum omnibus copiis suis, tam Germanicis quam Hungaricis, nunc in tempore nulla interposita mora suppetias nobis ferat. Si enim nunc mature, auxiliis destitui, hostium conatibus occurrere non poterimus, verendum est, ne (quod Deus avertat) periculosius quippiam praeter omnium christianorum opinionem eveniat. Hoc certo certius habemus exploratum, id quod Serenitas Vestra etiam sibi persuadeat, omnes hostium vires ad praescripta loca convenire, neque in illis Hungariae partibus, ullum periculum metuendum esse. Itaque merito etiam ad tuendas dictas provincias tantopere laborantes, et in extremo discrimine constitutas, christianorum vires concurrere deberent, sic et provinciae illae in fide retineri, Rasciani itam et Bulgari pro nobis poterunt, sin aliter, contra nos arma capient, simul cum Turcis, omnisque et spes etiam in futurum de illis concidet, et existimatio nominis christiani amittetur. Nos sane pro nostra in rem christianam affectione, parati sumus omnes nostras opes, facultates, vires, et nosmet ipsos, in hoc bellum contra hostes communes Turcas conferre. Caeterum amore Serenitati Vestrae nos commendantes, ei omnia felicia precamur. Datae Albae Iuliae die X^a mensis Iunii anno Domini MDXCV^o.

servitor

Sigismundus princeps

²⁹ Sajnos nem tudjuk, ki lehetett. Mehmed anatóliai pasa. 1596. augusztusi levelében szintén említi név nélkül ezt az ifjút. L. KRUPPA, 2000. 645.

³⁰ Eszki-Sztambol bulgáriai kisváros a Duna mellett. Ferhád csapatai itt táboroztak le, hogy hidat verjenek a Dunán az Erdély elleni támadáshoz. L. KRUPPA, 2004.

³¹ A bulgáriai Vidinről van szó.

CÍMZÉS: Sigismundus Dei gratia Transsylvaniae, Moldaviae, Valachiae, Transalpiniae, et Sacri Romani Imperii princeps, partium regni Hungariae Dominus, et Siculorum comes etc.

Serenitati Vestrae

6.

Ali csaus Báthori Zsigmond erdélyi fejedelemnek

Belgrád, 1596. július 24.

(ASVe Senato, Dispacci. Germania, filza 25, ff. 378r-v, másolat)

Mehmed pasa két hónapja érkezett Belgrádba, hogy Mehmed szultán hadserege számára gondoskodjon az ellátmányról. A pasa nagy fájdalmat érez, hogy fellázadt a szultán ellen, és hogy szerdárként ellene kell vonulnia. Titokban küldi a levelét, és ha békét akar kötni, postafordultával üzenjen. Beszélni fog Mehmeddel, aki szereti őt, és gyakran átkozza el-lenségeit. Most van a legkedvezőbb alkalom a békekötésre. Mehmed most második vezír, de hamarosan nagyvezír lesz. Késlekedés nélkül válaszoljon, és írjon Mehmednek is, amelyből megtudhatják szándékát. Ne álljon szóba senkivel rajta kívül. A remélhetőleg kedvező vá-lasz megérkezése után rögtön tárgyalni fognak. A rendelkezésére álló kevés eszközzel min-dig híven szolgálta, ezután is így fog tenni. Értesült arról, hogy királynak szólítják, bo-csásson meg, ha hibázott a megszólításban.

Lettera d'Ali chiaus al prencipe data in Belgrado li 24. di Luglio 1596.

Sono già due mesi che Mehemet Bassa³² è arrivato in Belgrado a fine di preparar farina, frumento, orzo, butino, melle, et tutto quello è necessario per l'essercito del Gran Signore la cui persona di certo posso scrivere essere già partita di Constanti-nopoli. Li giorni passati fu fatto mentione da Mehemet Bassa di Vostra Magnifi-cenza dal quale fu detto sospirando a i chiaussi che non senza gran cagione si era mossa Vostra Magnificenza a prender l'armi contro al Gransignore et di più che esso portà lo stendardo del gran Turco al presente di Vostra Magnificenza et fu ri-cevuto con grandissimo honore. Io giuro sopra la fede mia che un Principe non sente tanto la perdita del proprio figliuolo, come fa Mehemet Bassa quella che si è fata di Vostra Magnificenza il che ho inteso di sua bocca propria. Mando questa mia secretamente a Vostra Magnificenza acciò volendo ella far la pace con l'invit-tissimo imperatore me ne avvisi subito col portata della presente scrivendomi l'animo suo perche havuta la risposta parlerò con Mehemet Bassa, il quale ama assaissimo Vostra Magnificenza et spesso maledice colui che fu prima cagione di questi tumulti. Vostra Magnificenza non dubiti punto delle mie parole, perche mai si potrà così facilmente far la pace come adesso in tempo di Mehemet Bassa. Egli è adesso secondo visir, et in breve sarà primo. Vostra Magnificenza non tardi di rispondere, et scriva ancora a Mehemet Bassa mandando una lettera di fide in cui possiamo esser sicuri. Vostra Magnificenza non palesi questo negotio a veruno fuorché a Mehemet Bassa, perche esso sarè direttore di tutto. Subito arrivata la let-tera andremo a trattare il negotio, del quale per gratia di Dio sperà buono essito. Vostra Magnificenza sa che in quel poco che m'è occorso servirla per il passato me

³² Dzserráh Mehmed második vezírről van szó.

le sono mostrato sempre fidele, et così procurar di verificarmele tale per l'avvenire. Ho inteso, che Vostra Magnificenza è chiamata Re, mi perdoni perciñ se ho fatto errore nello scrivere.

Ali chiaus del gransignore et interprete, servitore di Vostra Magnificenza.

7.

Báthori Zsigmond erdélyi fejedelem Ibrahim pasa nagyvezírnek

1596. július

(ASVe Senato, Dispacci. Constantinopoli [copia] regg. 11, ff. 226–228, másolat)

Megkapta a béke ügyében kelt levelét; a választ Mihály vajdán keresztül Ali csaussal küldi, aki néhány dolgot előszóban fog elmondani. Kéri, hogy adjanak hitelt szavaainak. Az előállt szomorú helyzet oka Szinán, és a határmenti oszmán katonai vezetők, akik felrúgták Szulejmán szultán és János Zsigmond egyezségét, amely szerint Erdély, a Duna és Tisza közé eső területek, Jenő, Temesvár, és sok más helység a fejedelmet illeti meg, ahogy azt az ahdnámében is rögzítették. Azelőtt háborítatlanul bírták a határmenti erősségeket is, és csak évi ötezer arany adót kellett fizetniük, amit most is elküld, ha nem háborgatják többé az erdélyi határokat, amelyek az ahdnámében is szerepelnek. A tatár kán is sok bosszúságot okozott, a fenti feltételek teljesítése fejében azonban kész a békére. Alit küldjék.

Sommario della tradutione della lettera mandata dal Transilvano al signor Ibrahim primo visir³³

Essendoci capitata la lettera mandataci da voi in queste parti per il negotio della pace et dessimo risposte per mano di Micali vaivoda, hora per conto della pace havemo mandato in nome nostro alla felice porta Aly chiaus al quale habbiamo commesso dover riferire alcune cose a bocca però a tutto quello che egli et ponerf sarà data piena fede se è volontà et nobile desiderio del felicissimo imperatore di pare la pace rimanderete con diligenza et presterete a detto Ali chiaus in queste parti, che noi ancora consultando con il re³⁴ faremo quello è degno et conveniente. La causa et origine di questi rumori mensfatti(?) et tristitie è stato Sinan bassf perchè quando il perdonato è da Dio misericordioso sultan Suleiman can prese et acquistò Buda diede al figliolo del re il raccordo d'Alcil(?) di Transilvania con li paesi che sono tra l'acqua Tisa et il Danubio, Henin³⁵ et Temisvar et molti altri luoghi insieme con l'imperial capitulatione, ma il sopradetto Sinan bassà non osservando ne essequendo quella fece dalli beglierbei, sanzacchi, salmi et genti da timaro essistenti a quelli confini trapassare nelli paesi et luoghi [...] in vista delli eccelsi capitoli erano in nostro poter facendogli possedere le nostre terre et ville per il che anco noi havemo tolto altre delle fortezze che già ci concesse il sopranominato sultan Suleiman, però se vi è desiderio che delle cose passate non se ne parli et che si debbano scordare et dimenticare le controversie et contese et che si è fatta la pace, la saprf che il nostro donativo era cinquemille cecchini d'oro all'anno et che tanto si soleva dare al sopradetto serenissimo sultan Suleiman can et però noi

³³ Ibrahim pasa nagyvezír (1596. április–október először, 1596. november–1597 vége másodszor)

³⁴ Utalás II. Rudolf császárra, aki a török forrásokban bécsi királyként szerepel.

³⁵ Borosjenő (Ineu, Arad vármegye, Románia) váráról van szó.

ancora daremo simile donativo con questo che da hora inanzi mai il beglierbei, sanzachi, salmi et timarioti si ingeriscano nelli paesi ne diano molestia alli luoghi che sono descritti nelle imperial capitulatione che habbiamo nelle mani [...] che il re de Tartari ci dia fastidio se in questo modo adunque vi contentarete della pace in diligenza et quanto prima ci incaricarete con buona nuove: che il suddetto chiaus vostra schiavo che noi ancora vi consulteremo con il re et cosi piacendo al signor Dio il popolo del mondo troverá quiete et riposa.

8.

**Feljegyzés az Ali csaus által kapott hírekről,
a szultán békeajánlatáról és hadműveleti céljáról**

1596. augusztus

(ASF AM filza 4469, nr. 288, másolat)

A Porta azt akarja tudni, hogy akar-e a fejedelem békét, hajlandó-e közvetíteni a császár és a szultán között méltányos feltételek alapján. A tatárok távol maradnak a hadszíntértől. A szultán márciusban táborba szállt és Péterváradon keresztül minden erejével a keresztények ellen indult. Célja Eger elfoglalása. Serege nagy létszámú, de gyenge harcértékű. A derékhatat a szultán és Ibrahim pasa nagyvezír és Dzserráh Mehmed pasa második vezír vezeti a többi pasával. Szinánpasazáde Mehmedet mindenétől megfosztották, és börtönbe vetették Belgrádban. Dzsáfer pasát a Duna bal partján hagyták, hogy figyelemmel kísérje az erdélyi hadműveleteket. A jelentések szerint azonban már elindult Szolnok irányába. A főszereg augusztus 26-án hagyta el Belgrádot Pétervárad felé.

Ali ciausius, qui quarta Septembris huc Albam Iuliam appulit, haec refert

I. Significavit se sine litteris, ex voluntate imperatoris Turcarum et Ibrahimii supremi vesirii huc venisse ut a nobis exploraret, num pacem Turcis facere velimus.

II. Utrum habeamus modum etiam de pace cum Sacra Regiaque Maiestate Sua tractandi, verum nostro tantum nomine, non imperatoris Turcici: asseveranter tamen dixit, Turcam pacis aequas conditiones libenter amplexurum et nos posse Sacram Caesaream Maiestatem ea de re assecurare. Sed de conditionibus, nihil penitus certe statuere potest; cum illae ex tractatu elici postea debeant. Addidit hoc etiam, si utraque pars contenta esset, et lucri et damni accepti, facillimam futuram pacem. Quem nos quia explorandi tantum ab eo consilia turcica causa admisimus, eiusque hic detinebimus, quoad a Sacra Caesarea Regiaque Maiestate, qua cum resolutione remittendus sit, edocti erimus.

III. Tartaros omnino affuturos significavit.

IV. Turcarum imperatorem in persona progredi velleque Danubium transire penes Petervaraggiam, intra Tibiscum et Danubium, ut coniunctis omnibus viribus, aperto Marte decernat, aut si hoc christiani denegarent, Agriam obsiderit.

V. Exercitum satis numerosum iactat sed inermem et multitudine camelorum confertum. Cum antesignamus est tertius vesirius Cigalogii³⁶ vocatus. Cum corpo-

³⁶ Csigalazáde Szinán harmadik vezír a mezőkeresztesi csata után három hónapig a nagyvezíri tiszt-séget is betöltötte. L. IVANICS, 1994. 212.

re exercitus ipsemet imperator cum Ibrahimo primo vesirio et Chera Mehmet secundo, aliisque. Mehemet autem bassa, olim beglerbegus, filius Sinam, omnibus bonis spoliatus, detrusus est in carceres Nandor Albae: quemadmodum etiam ipsius Sinam omnes fortunae, quas peramplas habuit. Post obitum eius, statim in rationem imperatoris sunt ablatae, quasi causa huius ruinae Turcicae.

Chiafer bassa cum duobus aliis bassis ex hac parte Danubii relictus est, ut contra Transylvanos vigilarent, et quod possent molirentur. Sed iam a nostris capitaneis edocti sumus eos versus Zolnok profectos esse. Vigesima sexta die augusti Nandor Alba movere Turcicus imperator debebat, versus Petervaragiam.

Attulit quoque exemplum litterarum regis Poloniae ad imperatorem Turcarum missarum, ab eodem ciusio in Hungaricam linguam translatum.

9.

**Edward Barton konstantinápolyi angol követ
Báthori Zsigmond erdélyi fejedelemnek Gyulafehérvárra**

Konstantinápoly, 1597. január 20.

(ASMn AG b. 534; AGS Estado leg. 704;

ASVe Fondo Borghese III. Vol. 96AB1, ff. 46r–v, másolatok)

Ali csaust visszatartották, hogy hátráltassák a békétárgyalásokat. Ibrahimnak nem a megfelelő hangnemben írt, amely szintén oka volt a késlekedésnek. A szultánnak és Mehmed pasának írjon illendő módon, mert telik az idő. Küldjön egy másik embert és kérjen fegyverszünetet francia szolgáján keresztül, hogy gyorsabban köthessék meg a békét. Egy rátermett személy segítségével egy évnyi fegyverszünetet lehetne kieszközölni.

Serenissimo Principe

Aly chiaus fu qui ritenuto non per qualche mal animo che habbino costoro ma per negligenza di coloro che dovevano sollecitare servitio tanto importante et in parte perchè non sanno rissolvere per risposta di quelle littere rigide scritte all'eccellentissimo Ibrahim bassa pur stia sicuro che tre pochi giorni lei haveva risposta se non conforme alla littera scritta all'ecellentissimo Ibrahim almeno a quelle scritte al gran Signore et all'illustrissime Mahomet bassa e perchè il tempo trascorre io trovei rissolutione prudentissima che Vostra Eccellentissima per altro huomo quando fosse per mio servitore Francese domandasse suspensione d'armi per poter meglio e col tempo conveniente trattar la pace e forse se potrebbe ottenere un'anno di suspensione di tempo, et a buon interditore poche parole bastano a Vostra Serenità bacio le mani questo 20. di Genaro 1597.

CÍMZÉS: Copia di littera dell'ambasciatore Inglese residente appresso al Gran Turco al principe di Transilvania

10.

**Dzserráh Mehmed második vezír
Báthori Zsigmond erdélyi fejedelemnek Gyulafehérvárra**

1597. február vége
(ASMn AG b. 534, másolat)

Megkapta Ali csaus által küldött levelét, amelyben azt kéri, hogy járjon közbe érdekében a szultánnál. Mindig jóakarója volt, elődeivel békében élt, amelynek létrejöttéért mindent el fog követni most is, csak ne higgyen rosszakaróinak. Amilyen gyorsan csak lehet, küldje el egyik hűséges és megbízható emberét, nehogy túl késő legyen.

Transilvaniensis vayvodae Magnificentiae Vestrae omnem benevolentiam, et omnium bonorum desiderium scribo. Deus tibi multas fortunas tribuat. Quas litteras per Aly chiauxum nobis scripsisti desideliter nobis ab eodem sunt redditae. Desideras autem hoc ut apud potentissimum caesarem de pace ineunda laborem, et quaecumque mihi verbotenus nunciasti, omnia mihi constant. Quare quandoquidem ego antiquus apud potentissimum caesarem tuus fautor ac benevolus fui de eadem ineunda ex corde multum laboravi, meus, et tuae magnificentiae parentes tanta concordia, et coniunctione erga se fuerunt, ut ne unius quidem palmae terram sibi invicem occuparunt, neque unicum hominem alterutrius impederunt, quamobrem ut etiam nunc, et deinceps tuum dominium in pace, et tranquillitate permanere possit cuiuspiam mali hominis consilio ne credideris. Per certum, et fidelem tuum hominem scribat Magnificencia Tua huc, ut qualiscunque pax tempore antecessorum tuorum eadem etiam nunc sit. Ad quae etiam ego ero sufficiens in omnibus laborabo, ut sub te existentes pauperes, in tranquillitate permaneant. De his omnibus copiosi consideres et malitiosi hominis consilio ne credideris. Nam si quid acciderit dolebit, sed frustra tunc te penitebit. Meum autem consilium est id, ut quamprimum poterit fieri per certum hominem mihi de omnibus scribas, ut regnum tuum una cum suis incolis in pace, et tranquillitate possit permanere.

HÁTLAP: Interpretatio litterarum Memheti bassae visciri secundi ad Transilvaniae principem

11.

**Szaturdzsi Mehmed Báthori Zsigmond
erdélyi fejedelemnek Gyulafehérvárra**

1597. február vége
(AGS Estado leg. 704, másolat)

Szinán volt az oka a háborúnak, de már halott. Éppen ezért csodálkozik, hogy a béke ügyében eddig mégsem tett semmit. Azt üzente, hogy a Szulejmán alatt fennálló állapotok visszaállítását kívánja, az ő idejében azonban az erdélyiek nem a császárnak engedelmeskedtek. Szinán bűne miatt nem kellett volna fegyvert fognia és a németek oldalára állnia. Megígéri közbenjárását a szultánnál, akinek a levelét Ali csaus viszi. Követét vele együtt küldje vissza. Utasították a végvári parancsnokokat, hogy tartózkodjanak minden fegyve-

res cselekménytől a tárgyalások ideje alatt. Ugyanezt várják el tőle is. Ali által üzenje meg, békét vagy háborút akar.

Ex litteris quas ad me dedisti intellexi Mehemet bassam fuisse amicum tuum et ipsius tempore subditos tuos cum omnibus in pace vixisse quemadmodum et te. Quando vero Sinam bassa insurrexit in christianos omnia perturbavit, simulque pacem infugit. Nunc igitur cupimus eandem pacem quam tempore Mehemet bassae habuisti, restaurare. Interim miramur, quod post obitum dicti Sinan bassae huius belli authoris nos non inviseris, vel quidque nobis de pace significaveris. Meministi enim praedecessores vestros in pace vixisse et in eadem panem potentissimi impertoris nostri comedisse, atque tunc etiam subditos vestros huius quietis et pacis beneficio faeliciter gavisos fuisse. Scribis quidem te desiderare talis modi inter nos pacem, qualis olim fuit tempore sulthani Solimanni, sed debuisses recordari, quando dictus Solimannus obsedit Vienam, Transilvanos non Germanorum regi sed nostro imperatori opem tulisse, atque quanto honore benevolentiaeque significatione olim puer regius ab eodem imperatore exceptus fuit, usque ut improbae dicti Sinani bassae molestiones te a nobis alienare minime debuissent, neque etiam propterea te decebat ita temere deficere et ad dominum regem Germanorum et cum illo contra nos arma sumere. Quia autem nunc ad me scripsisti, oportet ut consilium quod a me petiisti sequaris, potentissimus imperator noster omnibus impartitur gratiam, qui eam ab illo postulant, proinde mittit ad te Alii chiaussium, ut tecum ita agat et consultet de pace, ut inde tu tuique miseri subditi id solatium quod optatis, percipiat. Tu vero remittas hunc cum alio legato tuo, qui imperatorem nostrum certiore reddat de mente et studio tuo circa pacem, interea serio mandatum est omnibus capitaneis et praefectis nostris, ne quid damni ditionibus et subditis vestris inferant, quoad haec tractatio peracta fuerit. Idem adhortor, ut tu, dum pacem petis, ex tua parte facias, iniungendo quippe tuis subditis ut etiam abstineant ab omni hostilitate. Quando proficiscebamur nuper ad bellum, scribebas ad nos, ut ad te emitteremus dictum Alii chiaussium, quod dum fecerimus aperiatis nobis quamprimum per eundem mentem tuam, utrum nempae pacem vel bellum desideres. etc

12.

Ibrahim pasa nagyvezír

Báthori Zsigmond erdélyi fejedelemnek Gyulafehérvárra

1597. február vége

(AGS Estado leg. 704, másolat)

Mindent el fog követni, hogy alattvalói újra nyugalomban élhessenek. Őrizkedjen a rossz tanácsadóktól, amíg nem késő.

Vaivodae Transilvanorum salutem. Litteras quas de Ali legato scripsisti accepimus. Cupis quod apud imperatorem de pace ineunda loquar iis quo praescribis verbis, quod quia amicus tuus sum, diligenter executus sum, et facili memineris tempore parentis mei, ne minimum quidem damnum regioni tuae illatum esse.

Quapropter ut tu et regis tua pace denuo frui queant, cura, neque malis consiliis aures adhibeas. De certo homine mittendo huc, renuntia, etenim eandem pacem quam antea habuisti etiam modo nancisci poteris. Ego quantum hac in parte potero promptissime praestabo, ut miseri tui subditi tandem in quietum restituantur statum. Itaque diligenter hac de re cogita neque quidque malo aggrediari consilio, nam aliter dolebis, et tum ferum ac incassum erit de remedio cogitare, proinde consulo ut per proprium hominem mihi de omnibus significes, curaque ut tu tuique in pace vivere valeant.

13.

**Báthori Zsigmond erdélyi fejedelem
Adherbale Manerbio mantovai követnek Prágába**

*Gyulafehérvár, 1597. április 8.
(ASMn AG b. 472 nr. 12, eredeti)*

Húsvét hetében épségben Gyulafehérvárra ért, ahol egy csaut talált. Ő azonban a kereszténység és császár hűségese szolgáljaként soha nem fog békét kötni. Reméli, lesz módja arra, hogy ezt bebizonyítsa.

Illustrissime Signore

Con l'occasione d'un corriere che spedisco da Sua Maestà ho voluto ragguagliare Vostro Signore Illustrissime come giunsi in Albagnolia la settimana di passione per gratia di Dio sano, et trovai un chiausio,³⁷ il quale nell'audienza, che li diedi mi fece istanza grandissima a voler far pace col Granturco ma io essendo sempre stato fidelissimo servitore di tutta la christianità, et della Maestà dell'Imperatore come credo sappia Vostro Signore Illustrissime et habbi sempre potuto conoscere l'assicuro non sono mai per far cosa, che non sia ad utilità et sodisfattione d'ambi li parti; così piaceva a Sua Divina Maestà di darmi forze bastanti, con li quali possa in fatti mostrare l'animo mio. Resta solo che Vostro Signore Illustrissime m'ami, come suole et si vaglia di me in tutti li sui occorrenzi, che mi troverà sempre non meno pronto, che affettionato, et per fine de cuore mi li raccomando. Di Albagnolia l'8. d'Aprile 1597.

Di Vostro Signore
Illustrissime
affettionatissimo
Sigismondus
princeps

CÍMZÉS: All'Illustrissime Signore Il Signor agente del Serenissimo di Mantova etc. Praga

³⁷ Ali csautról van szó.

14.

Báthori Zsigmond erdélyi fejedelem
Don Guillen de San Clemente
prágai spanyol követnek
Gyulafehérvár, 1597. április 8.
(ASG Estado leg. 704, másolat)

A levél tartalma megegyezik az Aderbale Manerbióhoz írottával.

15.

Báthori Zsigmond erdélyi fejedelem
Francesco Vedramin prágai velencei követnek
Gyulafehérvár, 1597. április. 8.
(ASVe Senato, Dispacci. Germania, filza. 27, ff. 68r, másolat)

Tartalma egyezik a két előző levélével.

16.

Jósika István fejedelmi kancellár Szulejmán csausnak
1597. április 12. Gyulafehérvár
(ASVe Fondo Borghese III. Vol. 96AB1, ff. 47r–v; Vol. 91C, ff. 160r, másolat)

Ali csaussal küldik Bányaí Márton erdélyi követet és néhány kísérőjét, akik a szultánának és az összes pasának is visznek levelet a béke ügyében. Mint régi barátot kéri az ügy támogatására, és arra, gondoskodják arról, hogy kedvező válasszal küldjék vissza őket. Visszatérésük után rendes követség indul, amelynek támogatását szintén kéri.

Exemplum litterarum a palatino Transylvaniae ad Sulimanum czauzium seniore

Scribitur nobis a Serenissima Caesarea Maiestate, ut Ali cziauzium mittamus, quem nos una cum quibusdam nostris hominibus mittimus, et ad Caesarem Maiestatem eiusque serenissimam parentem, tum quoque ad omnes bassas in eo negotio scribimus. In quo ut etiam Dominatio Vestra amicum nobis se exhibeat, nostrasque partes diligenter et fideliter promoveat petimus, eique vicissim nos bonum amicum se semper praestaturum recipimus. Porro cum nostri internuntii eo pervenerint amice postulamus diligenter curet ut legatione expedita ad nos cum optato responso quamprimum redeant. Qui postquam redierint magnum nostrum legatum ad portam mittemus. Cui ut etiam Dominatio Vestra promotione et auxilio suo non desit vehementer petimus. Et nos vicissim omni occasione prompta servitia nostra illi deferimus. Eamque bene valere cupimus. Ex Alba Iulia 12. Aprilis 1597.

Hátlap: Exemplum litterarum principis Transylvaniae Sulimanum czausium seniore

17.

Báthori Zsigmond erdélyi fejedelem Ibrahim pasa nagyvezírnek

Gyulafehérvár, 1597. április 12.

(ASMn AG b. 534; ASVe Senato, Dispacci. Germania, filza 27, ff. 58r–v [olasz],³⁸
másolatok)

Az Ali által hozott levelekből értesült a szultán és a nagyvezír jóindulatáról. Kész országát a szultán védelme alá helyezni. Ali csaus mindenről bőségesen be fog számolni. Kéri, hogy követét, Bányai Mártont segítse és támogassa, és küldje vissza minél hamarabb a kedvező válasszal, a rendes követség számára kiállított útlevéllal együtt.

Responsum Serenissimi principis ad litteras Ibrahim bassae supremi vizirii

Magnifico bassa confidentissime domine post servitiorum, et benevolentiae commendationem. Deus conservet Magnificam Vestram et sub potentissimae caesarea Vestrae Maiestate det bonam fortunam. Ali et chiauz litteras potentissimi caesaris et Vestrae Magnificentiae reddidit, ab ipsomet quoque intellexi omnia, Deo gratias agi, quod potentissimus caesar erga me sincero corde, bono affectu, et clementia sit. Intelligo ex litteris Magnificentiae Vestrae eandem quoque erga me benevolam esse, et bonum consilium dare; quod ab adam, quo par est honore, et amore accepi, et paratus sum ad vestimenta potenissimi caesaris adherere una cum regno meo, insuper sub potentiae suae alas, et protectionem me subiicere iuxta scriptum Vestrae Magnificentiae et admonitionem aulae familiarem, et quidem praecipuum Martinum Baniay una cum Ali chiauz eo expedivi in portam splendidam, quae de ineunda pace sufficienter informavi. Praeterea Vestra Magnifica ab ipso Ali chiauz copiosius omnia intelligere poterit; quappiam rogo Magnificentiam Tuam, velit hominem meum bonis oculis intueri, velit exaudire, et potentissimo imperatori supplicationem meam in notitiam postquam dederit suas partes interponendo a potentia sua bonum responsum impetret, ut homo quam citissime meus ad me redire possit. Obtineat etiam Vestra Magnificencia litteras fideiussorias, ut penes eas posthac praecipuos alios meos homines possim expedire in splendidam portam, ob quam benevolentiam sollicitudinem, et diligentem curam omni tempore omnibus occasionibus, summa cum gratiarum actione promereri apud Maiestatem Vestram enibar. Deus conservet Maiestatem Vestram. Datum ex Alba Iulia XII. Aprilis 1597.

Simile est responsum Serenissimi Principis ad litteras Mahometi bassae vizirii secundi, et zerdarii imperatoris Turcarum

³⁸ A velencei példányon április 17-i keltezés olvasható.

18.

Báthori Zsigmond erdélyi fejedelem
Don Guillen de San Clemente prágai spanyol követnek Prágába
Gyulafehérvár, 1597. április 16.
(AGS Estado leg. 704, másolat)

Erdélybe való szerencsés hazaérkezése után válaszolt a szultántól, Ibrahim pasa nagyvezírtől, Dzserrah Mehmed pasa második vezírtől, Barton angol követtől és a határvidékről érkezett levelekre, amelyek másolatát elküldte. Eddig azért nem utasították vissza a portai ajánlatokat, hogy teljen az idő, Alit, illetve Bányait is annak érdekében küldték vissza, hogy tovább táplálják a béke reményét. A rendes követség visszatéréséig is el fog telni két-három hónap, ezért kéri, vesse latba tekintélyét, hogy a császár elküldje a katonai és pénzügyi segítséget. Ő sem késlekedik a kereszténység és Erdély érdekében munkálkodni.

Sigismundus dei gratia Transilvaniae, Moldaviae, Walachiae, Transalpinae et sacro imperii princeps, partium regni Hungariae dominus, aurei velleris eques et Siculorum comes etc.

Illustrissime Domine amice observandissime

Quid post faelicem nostrum in Transilviam reditum, Constantinopoli ab imperatore Turcarum, et bassis, Ibrahim supremo, et Mehemet secundo vezirio, ac etiam oratore Anglico, insuper ex confiniis nobis perscriptum sit, quidquid responsi singulis dederimus, ac quo in statu sint res et hostium et nostrae, ex litterarum tam inde allatarum quam a nobis datarum exemplis, quae Dominationi Vestrae Illustrissimae mittenda duximus abunde intelliget. Porro quod hactenus eorum postulata penitus non reiecerimus, id alia de causa a nobis factum non est, quam ut tempus duntaxat, interposita spe pacis tereremus, quo consilio nunc etiam ducti, tam litteris quam per Ali chiausium et proprium hominem tantam spem eis iniecimus, ut spe accipiendae fidei pro solenni legatione diutius suspensos eos tenore possimus. Interim dictos homines nostros cuncta eorum consilia, conatus, omnemque statum exploraturos, ac post duos aut tres menses redituros spero. Nos sane animadvertimus optimam nunc rei bene gerendae occasionem contra hostes christiani nominis, quasi divinitus offerri ea ne negligatur, Sacrae Caesareae Maiestati demisse supplicamus. Dominationem quoque Vestram Illustrissimam etiam atque etiam rogamus ut apud quorum interest, sua auctoritate efficiat, quo in tempore iusta copiae ad hostium confinia expediantur quae hostibus negotium facessant, et eorum vires distrahant, neve nos necessariis copiis auxiliaribus et subsidio pecuniario destituamur. Quod nos concernit, nullis neque nostris neque nostrorum laboribus parcemus, quo propensam ad iuvandas res christianorum voluntatem, et in tuendis provinciis nostris caram et sollicitudinem, universae reipublicae christianae testatam faciamus. Caeterum Dominationi Vestrae Illustrissimae benevolentiam nostram cum optima voluntate, gratissima quaeque ei praestandi, coniunctam commendamus, et omnia fausta ac faelicia precamur. Datae Albae Iuliae 16. Aprilis 1597.

HÁTLAP: Exemplum litterarum principis Transilvaniae ad oratorem hispanicum datarum

19.

Báthori Zsigmond erdélyi fejedelem II. Rudolf császárnak Prágába

Gyulafehérvár, 1597. április 16.

(AGS Estado leg. 704, másolat)

Erdélybe való visszatértekor Gyulafehérváron találta Ali csaust, akit kérésére még az elmúlt évben visszabocsátott a szultánhoz. A szultán, Ibrahim pasa nagyvezír, Mehmed pasa második vezír, és Barton angol követ leveleinek másolatát elküldte azokkal a napokban a határról érkezett beszámolókkal együtt, amelyek az ellenség hadmozdulatairól készültek. Így azokról az idejében értesülhetnek. Azért folytat béketárgyalásokat, hogy az időt húzza. Reméli, hogy két-három hónapot sikerül így nyernie. Kéri, hogy a császár mihamarabb küldjön katonai- és pénzügyi segítséget.

Sacra Caesarea Regiaque Maiestas domine domine mihi clementissime etc.

Posteaquam summa Dei benignitate salvus in Transilvianiam perveni Ali ciausium, quem anno superiori, voluntate Sacrae Caesareae Regiaeque Maiestatis Vestrae, ad imperatorem Turcarum remiseram, Albae Iuliae offendi. Is cum litteras, tam ab imperatore, quam a bassis Ibrahimo supremo, et Mehemet secundo vezirio, nec non oratore reginae Angliae mihi attulerit, pro ea, quam Sacrae Caesareae Regiaeque Maiestati Vestrae debeo, fideli observantia, praetermittere nolui, quin omnium illarum litterarum, et istarum quoque quibus ciausium denuo expedivi exempla ad Sacram Caesaream Regiamque Maiestatem Vestram mitterem, ut quid mecum tractetur, et quid responsi dederim Sacra Caesarea Maiestas Vestra penitus cognoscat. Porro ne quid in hoc negotio Sacram Caesaream Maiestatem Vestram lateat, id quoque quod manu dicti oratoris in pugillaribus quibusdam ab eo mihi missis annotatum erat, describendum, et Sacrae Caesareae Maiestati Vestrae mittendum duxi, uti etiam eas litteras quas ex confiniis hisce diebus de hostium conatibus, et apparatu belli scriptas accepi, nihil dubitans, quin statu hostium cognito, Sacra Caesarea Regiaque Maiestas clementer providebit, ne occasio rei bene gerendae divinitus quodam modo oblata negligatur. Sed ut in tempore hostium conatibus obvietur, omnibusque modis negotium iis facessatur, simulque etiam benignum mihi consilium suggereret, quid tandem ubi nullus ulterius simulandae pacis suppetet modus, cum iis agendum et tractandum mihi sit. Quod enim hactenus illorum postulationes non respuerim penitus, nec refecerim, factum est a me, ut tempus duntaxat, interposita spe pacis, tererem, quo consilio nunc etiam ductus, tam litteris, quam per Ali ciausium, ac proprium hominem tantam spem inieci, ut spe accipiendae fidei, pro solenni legatione diutius eos suspensos tenere possim; interim dictos meos homines cuncta eorum consilia et conatus, omnemque denique statum exploraturos, ac post duos aut tres menses reddituros spero. Confido etiam iuxta benignam Sacrae Caesareae Maiestatis Vestrae pollicitationem in auxilio tam militum, quam pecuniario mihi mittendo minime defuturam, nec ullam moram interventuram. Quod ad me attinet, nullis neque meis,

neque meorum laboribus parcam, quo propensam ad iuvandas res christianorum voluntatem, et in tuendis meis provinciis curam ac sollicitudinem Sacrae Caesarum Maiestati Vestrae, atque adeo universae reipublicae christianae probem. Caeterum gratiae Sacrae Caesarum Maiestate Vestrae me commendo, Deumque precor ut eam diu salvam et universo orbi christiano superstitem esse velit. Datum Albae Iuliae 16. Aprilis 1597.

Sacrae Caesarum Regiaeque Maiestatis Vestrae

servitor humillimus

Sigismundus princeps

20.

Ismeretlen beszámolója az erdélyi követek portai tárgyalásáról

Konstantinápoly, 1597. április 28.

(ASVe Fondo Borghese III. Vol. 91C, ff. 62r–63r, másolat)

A szultán hazatérése után Báthori Zsigmond a Portára küldte Ali csaut. Ibrahim pasa nagyvezír számára négy pontban foglalta össze a békefeltételeit: 1. Szulejmán szultán János Zsigmondnak és anyjának, Izabella királynénak adta a Tiszától és a Dunától kezdve, beleértve a mostani temesvári vilajethez, illetve a gyulai szandzsákhöz tartozó területeket, amelyek fölötti uralmat, Szulejmán ígéretére hivatkozva magának követeli 2. A Moldva és a Havasalföld feletti uralom, mivel mindkettő népének nagy része erdélyi származású, szintén a régi jogon az erdélyi fejedelmet illeti 3. Az éves adó, amely eredetileg 5000 arany volt, de mostanáig 15 000-re emelkedett, leszállítása a régi összegre. 4. Az összes kisebb és nagyobb várat, amelyet a háborúban Erdély fejedelme elfoglalt, örökre hagyják az ő birtokában. Ha a szultán elfogadja a feltételeket, akkor ezzel nemcsak a békét, hanem a császárral való szövetséget is tető alá lehet hozni. A feltételek főbb pontjai nemcsak a szultán, hanem a vezírek haragját is kiváltották, ami miatt Erdély nehéz háború elé néz. A fejedelemehez Ali csaut küldték, akit Hasszán belgrádi pasa fogságba vetett és ott tartott egy egész hónapig. Gyulafehérvárra pedig saját szolgáját küldte azzal, hogy a béke ügyében vele tárgyaljon. A fejedelem azonban azt válaszolta, hogy Alinak már válaszolt, és amíg nem kap választ a szultántól vagy a nagyvezírtől, nem akar semmit üzenni. Hasszán belátta, hogy saját magát sodorta halálos veszedelembé, ezért szabadon bocsátotta Alit, akit Ibrahim pasa nagyvezír Konstantinápolyban meghallgatott. Húsz napig gondolkozott a fejedelem feltételein, majd magához hívatta a csaut és megkérdezte tőle, hogy mitől lett ennyire bátor a fejedelem. Ali szerint a fejedelmet meggyőzték, hogy ne kössön fegyverszünetet a törökkel, és ha vereséget szenvedne is, akkor se béküljön, mert az egész keresztény világ számára káros lenne. Maga a fejedelem sem hiszi, hogy feltételeit elfogadják, inkább elszántságát akarta megmutatni, hogy a szultánnak okozott veszteség megismétlésére készül. Ali azt tanácsolta, hogy a szultán nevében írjanak a fejedelemnek, amit Ibrahim pasa meg is tett, aki a csaut, a régi naptár szerint, január 25-én visszaküldte a válasszal. A törökök is kételkednek a béketárgyalások sikerében, ezért elszántan készülnek a háborúra.

Post reditum e bello Turcarum imperatoris princeps Transylvanus miserat huc ad portam quendam chausium Ally nuncupatum cum litteris ad Turcarum imperatorem. Et vezirum eius primarium ad tractandum de pacis conditionibus, quae in iisdem litteris ipsius quatuor continebatur. Harum prima fuit, qua Transylvanus commemorabat. Solymanum imperatorem decessorem moderni, post captam Budam remisisset in Transylvaniam atque ea detentione libertate donatum iuniorum

filium Ladislai regis Ungariae filium una cum matre restituisse: cui adhuc fines seu terminos regiminis illius usque ad Tanaim et Tibiscum fluvium in possessionem restituisse et circumscripsisse (qui provinciae tractus ita se late protendit, ut non ipsam solum Transylvaniam, sed etiam beglerberatum sive dominatum Themessvariensem et Guilensem magna ex parte in se contineat ac ideo hoc ipso nomine et titulum huius provinciae, et antiquae possessionis ius principem Transylvanum ab ipso imperatore reposcere.

Altera conditio. Quod cum protestio provinciarum Valachiae et Moldaviae ad ipsius principis Transylvani praedecessores antiquo iure pertinuerit. Palatini quoque seu vaivodae utriusque provinciae gentis ac nationis eius homines, seu potius indigenae Transylvaniae ad hoc ipsum offitium designabantur, hoc idem ius postliminio ad se reverti debere.

Tertia conditio. Auctionem de tributo annuo introductam ac impositam, cuius antiquo ex more quinque millia tantum aureorum dependebat, iam vero ad quindecim millium aureorum eadem excrevit, reformarsi vel ex aequo constituti debere.

Quarta conditio. Omnes arces et munitiones maiores aequae ac minores numero decem quas flagrante utrinque bello in suam potestatem Transylvanus redigit, tanquam suum vetus patrimonium perpetuo iure sibi in possessionem mittendas esse. Nec ullum eas repetendi ius post modum imperatorem habere posset.

Pollicetur identidem si haec a Turcarum imperatore concedantur et ratae habeantur non solum perpetuam cum pacem se citurum sed et imperatorem Romanorum ad hoc idem faedus similibus conditionibus feriendum inducturum. Atque haec sunt principaliora horum tractatuum puncta quae valde quidem imperatori Turcarum et ipsius primoribus praeter mentem ingrata, ac fastidiosa visa sunt, quod is a prosequente hoc bello nisi ipsum necessitas cogeret alienus omnino et difficilis esse videatur. Ad haec illud quoque non reticentem czausium Ally de quo mentis suprafacta est, cum a principe Transylvaniae ad Turcam hoc in negotio pacificationis missus fuisset, ab Hassano bassa (qui unus ex veseris generalis gubernator Bialogrady est constitutus) in carcerem Bialogrody coniectum fuisse, ibique uno integro mense detentum. Quo carceribus ita detento idem Assamus bassa interea temporis suos qui linguam calebant clenculum ad principem transylvanum submittebat significans se generalem illius provinciae constitutum de pacis conditionibus. Si Transylvanus vellet secum tractari posse atque ita ne ad alium quempiam quam ad se litteras hoc in negotio mitteret pollicens se opera ipsius hac in parte uti vellet si pacem ex sententia confecturum. Respondit princeps se iam ea de re per litteras et nuntium suum pecularem (hunc ipsum Ally czausium) mentem suam Turcarum imperatori indicasse responsum tantum expectare, neque cum ullo alio. Se ingerere de pace tractanda velle antequam imperatoris ipsius et weserii eius primarii determinationem hac in re certam sciat. Bassa vero intelligens se sua spe quam intenderat non solum frustratum esse sed et in gravem culpam incidisse ob detentionem eiusdem czausii et litterarum emissio grave illi apud imperatorem odium per literas conflabat insimulas cum quasi christianis faventem Turcis fraudulentum proditorem ac proinde mortis supplicio dignum. Litteras autem Transylvano per suum remisit servitorem. His ita peractis czausius Ally postquam remisisset Constantinopolim latitabat subducens se a conspectu wesirii primarii qui Ibraim bassa appellatur wesirius videns tam difficiles condiciones

responsum ad eas ut daret viginti dierum spatio se risolvere non potuit, metuens ne si paulo amicitius Transylvano rescriberet ipsum eo magis in proposito confirmaret. Se iracundius aut asperius ne totum hoc pacis tractandae negotium irritum redderet, quam pacem ipsi Turcae summopere cupiunt. Itaque inopes consilii czausium memoratum ad se accersiri iubet quaerens ex eo quo proposito Transylvanus tales conditiones expetat et quid illum tam animosum faciat. Cui respondit czausius. Quod omnes christiani principes qui se Transylvano univerunt, eo ipsum persuasionibus suis inducant ne ullo pacto faedus cum imperatore Turcarum et si parum prospere pugnaverit, ineat, quod nimirum ea pax non solum ipsi sed et universae christianitati damnosa ac perfidiosa esset futura. Qua illorum persuasione Transylvanus inductus hasce conditiones proposuit. Non quod se aliquam illarum obtenturum speraret sed magis ut Turcae ostenderet se nondum nec spe decidisse. Imo egregie adhuc esse cordatum. Neve etiam Turcarum imperator damna illata ab se repetat. Proinde idem czausius Ally consilium dabat wesiro significaret per litteras principe Transylvanorum ut nuntium suum ad tractandum de pace ab imperatore Turcarum mitteret. Bassa scriptis hisce litteris eas per dictum czausium remisit qui hinc die 25 mensis Ianuarii iuxta computationem veteris calendarii discessit, necdum rediit. Unde et ipsi Turcae de pace ea constituenda addubitat quam tamen vehementer exoptant nihilominus bellum et omnia ad illud gerentem necessaria apparant. Et dubium sane adhuc est, ne ipse Turcarum imperator illorum pervicatia stimulatam ad bellum hoc quantumvis id anxime nollit progredi ipsemet cogatur. Constantinopoli 28. Aprilis.

21.

II. Rudolf császár Báthori Zsigmond erdélyi fejedelemnek Gyulafehérvárra

Prága, 1597. május 2.

(AGS Estado leg. 704, másolat)

Megkapta a szultán, vezírei és az angol követ leveleit április 16-i levelével együtt. Veszélyesnek és megengedhetetlennek tartja a pogányokkal való béketárgyalásokat. Több alkalommal is megígérte, hogy tartózkodni fog az efféle tárgyalásoktól. Emlékezteti, hogy milyen nagy pompával és megbecsüléssel fogadták, és rajta keresztül mekkora tisztelet övezi az egész keresztény világban. Ha inkább bízik az oszmánok, illetve az angol követ barátságában, akkor nem lesz többé biztonságban, mivel a törökök Győr és Eger visszaadása nélkül akarnak egyezkedni. Tájékoztassa, ha bármit megtud az ellenség mozgásáról.

Rudolphus etc.

Illustrissime etc. Quid ad Dilectionem Tuam cum a Turcarum principe, eiusque vesiriis, tum ab oratore Anglicano scriptum, quidque ab ipsa iisdem responsum sit, una cum Dilectionis Tuae litteris decima sexta Aprilis datis accepimus. Ex quibus cum periculosam de pace cum gente perfida tractationem deprehendamus praetermittere nequaquam possumus, quin Dilectionis Tuae sincere quod sentimus aperiamus. Meminit Dilectio Tua, quam antehac diligenter inter nos et ipsam, tum litteris tum coram ea de re actum, quid nobis ab ipsa diversis temporibus, et quidem tum, cum proxime a nobis discessit, promissum fuerit; quae si ad animum ipsa suum revocaverit, quam non pium, quam non tutum, aut honestum

sit cum barbaro et impio tyranno, partibus nostris, et christianum, quas adeo solenniter ac religiose suscepit, relictis, pacisci, facile per se ipsa qua est prudentia videbit. In mentem Dilectioni Tuae veniat quantis honoribus ac beneficiis a nobis et per nos a summis et maximis reipublicae christianae principibus affecta sit, et affici ac cumulari in posterum possit, quam prosperis rerum successibus divinum numen Dilectionis Tuae consilia, cum se nobis nuncio turcis remisso, coniunxit, secundarit; quantam sibi laudem et gloriam apud omnes quotquot modo vivunt, et in posterum victuri sunt, christianos pepererit, si constanter pro republica christiana, quae sibi non nisi maxima de Dilectione Tuae pollicetur, deinceps steterit: contra vero quam omnis in fumum gloria quam iam acquisivit, abitura, quantis Dilectio Tua periculis et insidiis exposita futura sit, quibus et vitam ipsam, et quaecumque in potestate habet, repente cum minime opinetur, amittat; et si plus spei aut praesidii in Turcica quam in nostra clientela amicitiaque ponendum, si quem graviter offendit hosti infido fidendum putet.

Confidimus autem Dilectionem Tuam ea quae Turcis respondit de industria, quemadmodum innuit, respondisse, ut hostis consilia pro tempore fallat, vanaque expectatione frustretur, ac rebus suis eo rectius consulat. Qua sane fiducia freti paramus, urgemus, maturamus easque vires tum pontificis maximi, tum aliorum principum ope colligimus, ut non tantum nos adversus hostem alacriter, et animose defendere, sed eidem etiam cladem ac damnum inferre possimus. Quae vera a nobis Dilectioni Tuae promissa sunt auxilia, ut prestentur imprimis curamus, hostis consilia, machinationesque diligenter observaturi, ut quantis opus sit auxiliis mutuo iuvemus, et copias cum copiis coniungamus, quod et Dilectionem Tuam, quemadmodum inter nos et ipsam sancte convenit, si nostras in ditiones, quod ex diversis nunciis verisimilius videtur, vis hostilis incumbat, facturam omnino nobis persuademus. Si enim Dilectio Tua magis in pacem Turcicam, per quam plus amittendum, quam lucri faciendum videtur, propenderet, et inclinaret, blandis sive Turcarum, sive oratoris Anglicani persuasionibus mota, non videmus, quae Dilectioni Tuae praestari securitas, aut quid eo omnia ex parte, ad leviam eiusmodi, quae oblique nobis innuuntur, oblata, statui, hoc potissimum rerum praesentium statu queat, si quae nuper nobis eripuit, propugnacula, duo praecipua Jaurinum et Agriam retinere hostis praesumat, Est vero interim quod Dilectio Tua verum in terris decus, et aeternum in coelis premium certissimo speret, si pro veri Dei gloria ac maiestate in maximorum principum christianorum societate, veste variantis lunae, qua haeroica ipsius virtus ignominiose turpiterque absconderetur, relictis, sub alis potius aquilinis, quibus ad altiora laudabiliter evehatur, fortitudinem suam ostendere, seque principem et quidem christianum praebene deinceps pergat. Quicquid denique Dilectio Tua de hostium consiliis porro intellexerit, et quos nuncios acceperit nobis gratissimum futurum, si de eo nobiscum deinceps communicare pergas. Nos vicissim ad eorum, quae nobis compecta erunt, communicationem mutuam, et ad quaevis veri amoris studia perpetuo sibi inclinatissimos habebit.

Pragae 2 Maii 1597.

22.

**Don Guillen de San Clemente prágai spanyol követ
Báthori Zsigmond erdélyi fejedelemnek Gyulafehérvárra**

Prága, 1597. május 8.

(AGS Estado leg. 704. másolat)

Megkapta április 8-i és 16-i levelét, amelyhez csatolta a szultántól, a vezírektől és az angol követtől kapott levelek másolatát, illetve azok kivonatát. Ezek alapján meggyőződött arról, hogy a béketárgyalásokat a levelében leírt okok miatt folytatja. Reméli, hogy a keresztény világban kivívott hírnevét nem fogja méltatlan tettekkel bemocskolni. Emlékezzék arra, hogy az aranygyapjas renddel a birodalom hercegei közé fogadták, pedig a fejedelemség nem is annyira a török adófizetője, mint inkább tulajdona volt. Az első adandó alkalommal II. Fülöp spanyol király elé fogja terjeszteni kérését. A császár és szövetségesei időben meg fogják segíteni.

Illustrissime et Excellentissime Princeps ac Domine, Domine Colendissime

Acceptis Excellentiae Vestrae litteris 8. Aprilis datis supervenerunt quas ad me 16. eiusdem scripsit una cum exemplis et extractulus litterarum imperatoris Turcarum et primariorum ipsius bassarum, necnon oratoris Anglicani et aliorum quorundam pariter et responsorum quae ad easdem rescripsit, utrisque non potui non me plurimum exhilarare praesertim de nuncio quod mihi attulerunt de faelicissimo reditu ad ditiones suas, cuius nomine ipsi cum decenti reverentia et manu deosculacione et atque etiam congratulor, omniaque ipsi insuper fausta et prospera, cum ad ditionum suarum tum ad communis reipublicae christianae incolumitate me exopto. Quae porro Excellentia Vestra addit de facta Turcarum imperatori spe ineundae secum pacis, optime credo non alia mente vel intentione fieri quam dictis litteris suis contestatur. Etenim mihi certo persuasum habeo, ipsam ea valere magnanimitate et prudentia ut nullis unquam artibus vel blanditiis sive hostium christiani nominis sive aliorum sine se dimovere a laudatione instituto suo, tantum abest ut volet gloriosissimum quod sibi per totum christianum orbem paravit nomen, temere nulla etiam data occasione obliterare, atque eius loco sibi suisque perpetuam inuere ignominiam. Praeterea etiam meminisse quanta praecipui christianitatis principes eam amplectentur et prosequuntur benignitate, favore et benevolentia, quantoque proinde dolore acciperent, Excellentiam Vestram illorum albo inscriptam, tam cito rursus ab illis alienatam ad communem suum defecisse hostem, quamque male resonaret tam apud maiestatem suam catholicam dominum meum clementissimum tum apud omnes principes et populos christianos, Excellentiam Vestram tanta affinitate cum inclitissima austriaca domo ornata et brevi ad huc maiori ornanda, primum fuisse ex summi ordinis aurei velleris equitibus, equitem, qui ex libero Sacri Romani Imperii principe se denuo constituisset immanissimi tyranni non tam tributarium, quam verum mancipium, atque sic insignem illum baltheum, quo nuper decoratus fuit, prophanasse ac conspurcasse. Id autem dum summa cum fiducia confidam, nunquam eventurum sed Excellentiam Vestram considerando exactius iam dicta aliaque plura, potius fortiter et constanter infide et faedere cum serenissimo domo austriaca moto pers-

tituram, nec quidque commmisuram, quod non tam christiano orbi quam sibimet ignominiosum iuxta ac exitiosum esse queat, pluribus supersedebo, adiciens tantum, me officio, quae suo nomine a me apud maiestatem suam catholicam cupit, diligenter prima data occasione praestitutum, interim Excellentiam Vestram securam esse rogo, se nunquam ab imperatore nostro christiano a maiestate catholica a domo austriaca et denique ab omnibus principibus christianis desertum iri, sed omnes ipsi pro temporis et rei necessitate presto auxilio fore. Sciunt enim quantum ipsius conservatio seu incolumitas sibi valeat et conducat. Usque adeo ut non minus curae sit quam propria. Caeterum deum optimum maximum continuis rogabo praecibus ut Excellentiam Vestram prosperet, eiusque conatus dirigat prout afflictissimus communis reipublicae christianae status efflagitat. Pragae 8. Maii 1597.

23.

Don Guillen de San Clemente prágai spanyol követ

II. Fülöp spanyol királynak Madridba

1597. május 20.

(AGS Estado leg. 704, másolat)

Ha nem küld ugyanannyi pénzügyi segítséget, mint korábban, és joggal tartanak attól is, hogy ha a szultán személyesen fog hadba vonulni, a császár újra adófizető lesz. Itt eddig nem tárgyaltak a békéről, mint ahogy azt Rómában gyanítják, a háborús előkészületek azonban lassabban folynak, mint ahogy kellene. Mária Krisztierna fejedelemszönyv elválik férjétől és hamarosan Grazba utazik.

Senor

Por los papeles que seran con esta vera Vos Magestad lo quel Transilvano me ha escrito y loque yo le he respondido. Sin tener mas que dezir enesto, de que el emperador me mando comunicar lo que a Su Magestad le ha escrito que es lo mismo que ami, yme mando tambien que le respondiesse en la sustancia que a hi va. Yo temo mucho que despues que se haya gastado arto dinero, no venga a averse de someter al mismo yugo que antes estava, si yael miedo que tiene, y con mucha racion, no le estorbare porque todos juzgan que un dia o otro el Turco se ha de vengar en su persona si pudire, y si el se tornare al tributo, yo no se el emperador que se hara, mas la verdad es que hasta aquy noy trata el emperador de pazes como en Roma se sospecha, mas de que los preparamentos pera la guerra son mas lentos de lo que convernian sobre los quales no seme offrece, que dezir a Vos Magestad mas de lo que la tengo escrito en otra. La principesa de Transilvania creo que verna presto a Gratz que es lo que mas dessca su marido. Dios guarda la catolica persona de Vos Magestad. De Praga 24. de Mayo 1597

Don Guillen de San Clemente

HÁTLAP: Al rex nostro senor

en manos de Don Martin de Idiaquez su secretario de Estado

24.

Edward Barton sztambuli angol követ Bartholomeus Pezzennek

1597. június 5.

(ÖStA KA HKR Akten Exp. 1597 Juli, nr. 140, ff. 36r–37v, eredeti)

Bányai Márton erdélyi követen keresztül küldi levelét a szokásos velencei út helyett, aki azért jött, hogy menlevelet kérjen a rendes követség számára. Küldi a császári követek számára szerzett útlevelet a budai, a temesvári és a ruméliai beglerbégek számára írt levéllel együtt, akiknek megparancsolták, hogy tartózkodjanak a fegyveres összetűzésektől. Június 8-án indul Szaturdzsi Mehmed szerdár Belgrád felé, ezért a császári megbízott útközben fog találkozni vele. Garantálják biztonságát. Ibrahim pasa nagyvezír két, útközetben fog-ságba esett személy szabadon bocsátását kéri, amelyet nemcsak jóindulatának elnyerése miatt célszerű megtenni, hanem azért is, mert annak idején az ő segítségével szabadították ki Friedrich Kreckwitz császári követet. Pasquale Bruti dragománnal kapcsolatban nem reménykedik, a hírek szerint Hasszán belgrádi pasa megölette.

Illustrissimo Signore Osservandissimo

Per commodita del nuncio Transilvano s'ha pretermesso duo ordinarii per mia di Venetia sapendo che per via di Transilvania le lettere nostre sarebbono rese et più sicuro: si che sul arrivo qui di detto nuntio, trattando esso et chiedendo salvo condotto per li grandi ambasciatori del suo principe, et sapendo noi la buona intelligenza tra la Maesta Cesarea, et la Serenita del principe, havemo richiesto et ottenuto simile salvocondotto per l'ambasciatori di Sua Magesta qual si manda insieme con questo nuntio, et altresì commandamenti severi a gli beglerbegi, et begi di Buda, Temisvar et Bosna,³⁹ che mentre si tratta questa pace, non facci motivo di arme come hanno caro la vita loro: si che uscito il generale verso Hungaria sotto gli otto instante al conto nuovo, et conietturando che sara gionto in, o apresso il Bellogrado, avanti che l'ambasciatore di Sua Magesta Cesarea potra li venire, gli amici sono di parere col generale, che l'imperatore mandi qualche personaggio honorato al beglerbegi di Gretia,⁴⁰ o bassa di Buda per assicurarli del animo et risolutione sua inclinante alla pace, et accompagnato dalli huomini del uno o l'altro bassa vadi al generale per confirmare la suspensione d'arme, fin che si tratta detta pace, il qual ha authorita sopra tutti detti beglerbegi, di vietarli ogni inovatione sopra la terrena di Sua Magesta Cesarea: questo è concluso col parere, et consiglio del generale, signor prudente et humano, et sumamente desiderosa di condurre a buon fine questo maneggio tanto importante: qual servitio se agradira a sua magesta noi le haveremo molto a caro, et quando no, non s'ha perso altro, che poche parole, et alcuni passi, quali insieme colla vita non si cessara spendere in negotio tanto christiano, massime che habiamo visto la longa delatione di tempo, senza nullo fare, l'uscita del generale, et la licenza concessa a gli Tartari di poter questo anno andare in Hungaria, et dove il vicerei, et generale vogliono che noi assicuriamo Sua Magesta che detto generale non vadi con authorità assoluta d'offendere li vicini, solo per difendere li confini del gran signor noi in cio li lasciamo credere

³⁹ A budai pasa Mihalidzslü Ahmed (1597–1598), a temesvári Dev Szulejmán (1597. aug.–1598. okt.)

⁴⁰ A ruméliai pasa ekkor Szokolluzáde Hasszán volt.

quel tanto che li piacce.

Ebrahim bassa mi ha pregato che dovessi scrivere a Vostra Signoria Illustrissima in favore di duoi suoi huomini presi nella battaglia di Coach, et erano delli suoi mutafaracai,⁴¹ qual ordine, cioè mutafaraca delli vizeri è di poco momento, colla provisione di cinque o quatro aspri al giorno: tutti duo sono fratelli, gli nomi descritti nella lettera del bassa, qual è l'inclusa insieme colla interpretatione: a mio giudicio sara buon che Vostra Signoria Illustrissima li facci questo piccolo piacere et Sua Maestà Cesarea havendo animo di spedire a questa porta, facci accompagnare li suoi huomini dalli sopradetti duoi fratelli: che ultra il favore che Ebrahim bassa n'havera prometta larga ricompensa, essendo d'animo molto benigno, come aparse nella liberatione della famiglia del signor Krecovits,⁴² et molto desideroso compiacere a sua magesta cesarea et inclintissimo alla pace.

E piu che tempo, et ragione, che Vostra Signoria Illustrissima sullieva la miseria, del povero signor Matheo drogemano, il qual ultra che è ridotto in estrema povertà, et infiniti debiti, tuttavia la compassione che ne sente della sua povera famiglia, et figlioli l'augmenta suo dolore, et da grandissima angoscia alla sua vecchiaia, impero la pregho haver pietà del suo infelice essere, et con zelo christiano promovi sue ragioni, causa et patimenti in servizio di Sua Magesta Cesarea a fin che per molta benignità di sua magesta et industria amichevole di Vostra Signoria Illustrissima habia qualche buono et spedito soccorso. Del Pascale dragomano⁴³ restiamo desperati per le molte informationi che si vengono date, che Hassan bassa l'habbia fatto morire, impero piacendola potra usare l'espedito contra detto Hassan bassa descritto per via di Venetia. Il generale se levara col campo alli sedici instante. L'avviso di Tata quasi che dava disturbo alli nostri progressi, ma perche in quella impresa non s'adoperò artiglieria la cosa et sdegno resta sopito. D'altro che occorerà degno d'avisio, li scriveremo per via di Venezia et per il presente la raccomandiamo alla divina protetione. 5. Gugno 1597

E[dward] B[arton]

Más kézzel: La supplico farmi questa pietà di dar l'inclusa mia lettera in mano propria de Sua Magesta Cesarea

L'amici sentirebbono piacere che li fosse capitata una cifra mandatali per via di Venetia indirizata al secretario cesareo.

CÍMZÉS: Al Illustrissimo Signor Bartolemeo Pezzen consigliere di Sua Magesta Cesarea

In Vienna o Praga

⁴¹ Müteferrika: általános portai mindenes.

⁴² Friedrich Kreckwitz konstantinápolyi császári követéről van szó, aki a háború kirobbanásakor esett fogságba. 1596-ban a Magyarországra vonuló III. Mehmed Barton közbenjárására szabadon bocsátotta a követet és házanépét, Kreckwitz azonban nem sokkal ezután meghalt.

⁴³ Pasquale Bruti dragománrról van szó, aki Ibrahim pasa megbízásából 1596 telén Bécsben és Prágában tárgyalt a békéről. Útban visszafelé Belgrádban Hasszán pasa, Ibrahim ellenlábasa lefogatta, majd kivégeztette.

25.

Szafije szultána Báthori Zsigmond erdélyi fejedelemnek Gyulafehérvárra

1597. június eleje

(ÖStA KA HKR Akten Exp. 1597. July, nr. 140, ff. 9r–v [korabeli magyar fordítás];

ASG Estado leg. 704 [latin], másolatok [kiadta: HURMUZAKI III. 2. 254 (olasz)].)

Erdélyi királynak Isten adjon minden jót. A portára Ali csaus leveledet hozta, kit szinte jókor küldöttél, minden aki hallotta, dicsérte, hogy a békesség felől gondolkodtál. Azért mi nem akarjuk, hogy Erdélyhez való embernek csak egy szörnyű kára is legyen: ha ezután valaki kárt tészon birodalmodba, meghalljátok minemű büntetéssel büntetjük az okát. Tudod, hogy az bécsi királlyal békességbe valánk, de ű maga bontá fel a békességet, hadat készített, hogy mi ellenünk jöjjön. A mi népeink is azt siketségre nem vevén ellenek készültek, te is pedig az németekkel együtt voltál, kit nem vártunk volna túled. Énnekem minden akaratom, kívánságom az volna, hogy amint ennek előtte békességbe voltatok, az boldog emlékeztű császárokkal, mostan is az én fiammal is azon békességbe volnátok. Amikor az császár levelét Nagyságodnak megadják, egy értelmes embert küldjön Nagyságod a portára, és ha szódnak állasz, azon leszek, hogy még az elébbi békessegnél is jobb békességet szerezzek.

CÍMZÉS: Interpretatio litterarum Valida zultana matris imperatoris Turcarum 1597.

26.

III. Mehmed szultán Báthori Zsigmond erdélyi fejedelemnek Gyulafehérvárra

Konstantinápoly, 1597. június

(ÖStA KA HKR Akten 1597. Exp. July, nr. 140, ff. 11r–12r [korabeli magyar fordítás];

ASG Estado leg. 704 [latin], másolatok)

Erdélyi fejedelem nagy uraknak ura, mikor az én levelem hozzád érkezik az Isten neked minden jókat adjon. Emberedet küldötted portámra leveleddel, amit énnekem írtál, s izentél, mindeneket megértettem. Az előtt való erdélyi fejedelmek az ottomán nemzetséghez soha gonosz szándékkal nem voltak sőt vigyáztanak, és azon voltak, hogy a mi birodalmunkat oltalmazták, és ű magok jó akaratjokból szolgáltak, a mi ellenségünknek ellenségi voltak, viszontag ha únekiek is valami ellenségi találkozott, az Ottomán nemzetség megsegítette őket. Mikor az nagy szultán Szulejmán az bécsi király ellen hadakozott, az én eleim úgy tartották az te eleidet, mint az jobb karjokat, mind Buda megszállásakor, s mind egyéb hadakban nekünk segítséggel voltanak, és így az én eleim a te eleiddel mindenkor barátságosan voltak: azért ha te is abban megmaradsz, és ahhoz tartod magadat, amit énnekem izentél a békesség felől, és írtál (én) mindenképpen azon békességhez tartom magamat aminemű békesség azelőtt közöttünk volt, meg határ mind az beglerbégeknek, és egyéb végbeli tisztartóknak, hogy országodba kezüket ne bocsássák, és kárt ne tegyenek, és az oda való szegénységet senki ne bántsa. Ez napok túl fogva te is meghagyjad alattad való népeknek, hogy az én földembe kárt ne tegyenek: Az egy nagy Úristenre, és az nagy Mahumetre esküszöm, hogy az én hitemben én megállok, és az békességhez tartom magamat, ha onnan titüle-

tek háborúságra semmi ok nem adatik. Ha azt megállod, amit írtál s izentél, sok esztendeig békével, és nyugodalomba maradhatsz országodba. Minden rendeknek meghagyjad országodba, hogy az elébbi békességhez tartsák magokat. És mentül hamarabb lehet, követedet küldd ide, hogy azt az elébbi békességet közöttünk megerősítsük. Költ Konstantinápolyba, a másik hónapba.

CÍMZÉS: Traductio litterarum imperatoris Turcarum per Ali chiauzium 17 die Iulii anno 1597 allatarum

27.

**Ibrahim pasa nagyvezír Báthori Zsigmond
erdélyi fejedelemnek Gyulafehérvárra**

1597. június

(ÖStA KA HKR Akten Exp. 1597 July, nr. 140, ff. 30r-v, 31r
(korabeli magyar fordítás), másolat)

Erdélyi királynak köszönetemet szolgálatomat írom, és minden jókat kívánok.

A mi urunk nagy fejedelem. Emberedet elküldted ide leveleddel a békesség felől, és amit írtál, s izentél az hatalmas császárnak mindeneket eleibe adtam, és az emberedet az hatalmas császárral szembe juttattam. Az elébbi erdélyi fejedelmek az boldog emlékezetű császárokkal mindenkor egyet értettek, és úmagok jó akaratjokból szolgáltanak, és akik az hatalmas császárnak baráti, azoknak úk is baráti voltak, és ellenségének ellenségi, az föld népe is mindkét felől nyugodalomba voltak. Az hatalmas császárok mikor hadba indultanak mindenkor úgy bíztanak az erdélyi fejedelmekhez mint jobb karjokhoz, és mind Buda alatt, smind egyébütt segítséggel voltak. Egynéhány esztendeje vagy on immár, hogy az bécsi királlyal hadakozunk, s mindenkor segítséget vártunk tőled, sok ország csudálta, hogy az bécsi királlyal egyet értettetek. Az nyilván vagy, hogy mi nem vagyunk okai a frigynek bontásának, értettük azt is, hogy Szinán pasa volt volna valami oka. De immár ami eddig történt, arról ingyen se emlékezzünk, és ha békességet kívántok, mi is állunk annak, s mindent megengedünk. Az hatalmas császár levelet küldött, és amit cselekedtetek, azt megbocsátottuk, és soha arról nem emlékezzünk. Erősen meghagyta az hatalmas császár, hogy országodba semmi kárt ne tegyenek, mint ez előtt, ezután is békesség lehessen közöttük. Amely követedet ide készíted, igen hamar küldd ide. Kegyelmed is hagyja meg alattad valóinak, hogy úk is ne bántsák az hatalmas császár parancsolatja ellen cselekednek valamit a Kegyelmed birodalmába, nagy kénnal megbüntetjük őket. Ha onnan Kegyelmed felől valami mozdulás nem lészen az hatalmas császár ellen, innen mitőlünk is semmi bántások nem lészen. Ha a végbeli törökök mi hírünk nélkül cselekszenek valamit, egy posta által írdd meg ide, meglátod, hogy megbüntetjük őket. Azon kérlek, hogy az sok ember előtt meg ne piruljon az én orcám miattad, hanem vigyük immár véghez, amit elkezdettünk. Az hatalmas császárnak amit szólottam, mindenben engedelmes lőtt, és Kegyelmed felől feleltem.

CÍMZÉS: Interpretatio litterarum Ibraim bassae, supremi vezirii

28.

Gazanfer kapuaga Báthori Zsigmond erdélyi fejedelemnek Gyulafehérvárra

1597. június

(ÖStA KA HKR Akten Exp. 1597. July, nr. 140, ff. 13v–14r

[korabeli magyar fordítás], másolat)

Erdélyi fejedelemnek köszönetemet, szolgálatomat írom. Az fényes portára Ali csaustúl, és te magad emberétül leveleket küldöttél, kik szinte jókor érkeztenek. Jól gondoltad azt, hogy a békesség felől írtál. Először minemű jó békességbe, és csendességbe valánk, most sem illik, hogy így veszekedjünk, hogy a frigy közöttünk felbomlott, nem mi vagyunk az okai.

Tudod azt is, hogy akik a mi feleink közül az erdélyieket azelőtt háborgattak, azokat mindenkor megbüntettük. De mikor a német a frigyét megszegte, és hadával reánk jöve, akkor Nagyságod is ott volt vele, kit senki nem javallott, kit tudtuk, hogy nem magadtúl cselekedtél. Azon kérlek, hogy aminemű békesség ez előtt közöttünk volt, most is úgy legyen, Nagyságodnak úgy lészen jobb, ha az hatalmas császárral barátságba lész, és mentül hamarébb lehet, követedet küldd ide a portára, ha Isten engedi az elébbi békességnél jobb békességet szerezzünk.

CÍMZÉS: Interpretatio litterarum Kazanffer agae, kapi aghae

29.

Dzserráh Mehmed harmadik vezír

Báthori Zsigmond erdélyi fejedelemnek Gyulafehérvárra

1597. június eleje

(ÖStA KA HKR Akten Exp. 1597. July, nr. 140, ff. 15r–v, 16r

[korabeli magyar fordítás], másolat)

Köszönetemet írom erdélyi fejedelemnek. Amit ide a portára írtál, és izentél, az hatalmas császárnak mindeneket értésére adtunk, és mindeneket megértett ű hatalmassága. Az hatalmas császár fényes portájára ki jő, itt senkit nem bántnak, hanem mindennek válasza lészen. Amely embered ide jött volt, Ali csaussal, az hatalmas császár levelével ismét visszabocsátottuk őket. Azon kérlek, hogy amine-mű békesség ez előtt közöttünk volt, ez után is ahhoz tartsátok magatokat az hatalmas császár levele szerint. Tudjátok, hogy ez előtt való fejedelmek idejébe minemű nyugalomba éltenek az erdélyiek, és semmi kára nem volt Erdélynek, ha akarod, hogy országod és az szegénység békével, s csendességbe maradjon, senki szavát ne fogadjad. Az boldog emlékezetű hatalmas császár engemet odaküldött vala Erdélybe az atyád idejébe, sok kenyeret öttem az atyáddal, s barátom volt, azt akarnám, hogy mostan is úgy volna. Mikor az hatalmas császár az hadba indult is, minden jót szólottam felőled ű hatalmasságának, kit Ali csaus is tud, talám Nagyságod is megértette. Arra kérlek, hogy ne valljak szégyent az hatalmas császár előtt, és amit ide üzentél azon megállj. Mentül hamarébb lehet a portára követedet küldjed, meglátod, hogy becsületed feljebb lészen, hogy sem mint az előtt, és úgy gondolkodjál, hogy minden szód helyén legyen, és így az hatalmas császártól minden jókat várj. A többi királyoknál feljebb és becsületesebb leszel, és országod is békességbe marad. Amit kívánsz az hatalmas császártól, mindenek

meglesznek. Én minthogy régi barátod vagyok, én azt gondoltam, hogy így leszen nektek is hasznosb. Azért ami az hatalmas császár parancsolatja, ahhoz tartsad magadat.

CÍMZÉS: *Traductio litterarum Dzerra Mehmet bassae vezerii tertii*

30.

III. Mehmed szultán a ruméliai, budai és temesvári beglerbégeknek

Konstantinápoly, 1597. június vége

(ÖStA KA HKR Exp. 1597. July, nr. 140, ff. 39r-v [korabeli magyar fordítás], másolat)

Urumeli beglerbég így értsed. Immár négy esztendeje, hogy az én hadam fenn legyen a bécsi király ellen, az előtt békességben voltunk mind úvele, s mind az erdélyi vajdával. De merthogy egyet értettenek, és látják a mostani állapotot, hogy mind az új birodalmokban, s mind a miénkbe sok kár lött, és az szegénység elpusztult, az erdélyi vajdának követe jött hozzám, s mostan azon vagyok, hogy megbékéljen velem, kiről levelet írt. Én is békesség felől való levelet küldöttem neki, s kívánta tülem, hogy meddig az véghez megyen, mind az két felől csendességbe lennének. Kiről parancsoltam az én szerdáromnak is, hagyjon nektek is mind basáknak, bégeknek, hogy addig míg az én szerdárom oda érkezik a végek felé, mindnyájan csendességbe legyetek, és az erdélyi vajda ellen semmit ne cselekedjete, mert én mindeneket az szerdára bízam.

Similes litterae datae sunt ad bassas Budensem, et Themesvariensem

CÍMZÉS: *Interpretatio litterarum praeceptorum imperatoris Turcarum ad beglerbegem Urumeliensem, ac bassas Budensem et Themesvariensem.*

31.

Báthori Zsigmond erdélyi fejedelem Szaturdzsi Mehmed szerdárnak

1597. július

(ÖStA KA HKR Akten Exp. 1597. July, nr. 140, ff. 1r-v, másolat)

Nagyságos pasa minekünk bizodalmas Urunk szolgálatunk és minden jó akaratunk ajánlása után az Isten Nagyságodat éltesse és az hatalmas császár után adjon minden jókat.

Az hatalmas császár levelével együtt Ali csaus megadá nekünk az Nagyságod levelét is, melyből értjük az Nagyságod hozzánk való akaratját és az hatalmas császárnál mellette való jó törekedését, kiért mi is minden háladatossággal akarunk Nagyságodnak lenni, Isten ő hatalmasságát éltesse, és egy napját ezerré tegye, s adjon minden jó szerencsét s boldog hosszú életet ő hatalmasságának, hogy jó válasszal bocsátotta vissza az mi emberünket, mely ő hatalmassága kegyes választát, az német császárnak mindjáraért értékre adtuk, azon embertől, ki ott volt ő hatalmasságánál, intettük is reá, hogy ha mi akarja az békesség felől lássa, mert az mi törekedésünk csak eddig volt. De most adja értésünkre valóban mi akaratja ha

emberét akarja küldeni az hitlevelet ő hatalmasságának megküldtük és mi helyen onnan válaszunk jó fő követünk által megtaláltatjuk ő hatalmasságát Ali csaut is elbocsátjuk. Értjük ide azt is, hogy az hatalmas császár Nagyságodat arra az böcsületes tisztre és méltóságos állapatra az szerdárságra választotta, és hogy immár Nagyságod el is indult volna az ő hatalmassága hadával. Azért legelőször azt örüljük(!), s akarjuk s kívánjuk is, hogy az Isten Nagyságodhoz az hatalmas császár jó kedvét, jó akaratját naponként növelje és kedve szerént szolgálhasson Nagyságod ő hatalmasságának.

Mostan csak ezt akarok Nagyságodnak értésére adni, mikor osztán Nagyságod az hatalmas császár végvárai felé közelebb érkezik, akkor emberünk által is megtaláltatjuk Nagyságodat és mi állapotban leszen a dolog értésére adjuk Nagyságodnak. Erről is kelleltik Nagyságodnak írunk, hogy jóllehet az hatalmas császár az előtt is megparancsolta volt mind az temesvári pasának és mind egyebeknek, hogy az mi birodalmunkat kártétellel ne illessék.

Mindazáltal ahhoz nem tartották magokat az temesvári pasa, és gyulai bég hanem az ide való tartományt rabolták, pusztították, kiről ez napokban is írtunk vala Nagyságodnak. Azért Nagyságodat kérjük, Nagyságod fenyítse meg őket, hogy az hatalmas császár parancsolatja szerént legyenek vesztegségbe és semmi okot ne adjanak az mi végbeli kapitányunknak is meg vagyon hagyva, hogy ők is semmit ne indítsanak, mert ha az hatalmas császár vitézi az ő hatalmas parancsolatjához nem tartják magokat, minden háborúságnak ők lesznek okai és nekünk osztán módot kell találnunk benne, miképpen afféle kapdosók, ragadozók és pusztítók ellen az mi birodalmunkat megoltalmazhassuk, kiről írtunk mind az hatalmas császárnak s mind az vezérnek, hisszük azért, hogy Nagyságodnak gondja leszen reá, és minden tanúsága vagyon Nagyságodnak az hatalmas császártúl.

Ugyan ezen dolgokról írtunk Nagyságodnak más levelet is, kit az tömösvári pasának küldöttünk, hogy Nagyságodnak megküldje, ezt pedig, ez levelet Mihály vajda kezébe küldöttük volt, ezért, hogy ha egyik levél eltévelyednék az másik Nagyságodhoz juthatna, minthogy ezelőtt is egy néhány hónappal az angliai követ az római császár öfelsége követével küldötte volt bizonyos emberét az római császárhoz öfelségéhez, ki onnan megtérvén, és az fényes portára vissza akarván menni, az budai pasa elkésértette Nándorfejevárig s ott Hasszán pasa az levelet tőle elszedte s ő magát pedig az angliai követ szolgáját nem tudhatjuk ha megölte-e vagy hová tőtte. Mi is ehhez képest írtunk Nagyságodnak két levelet és ha mind az két levél Nagyságod kezéhez jött, Nagyságod értse a dolgot.

Értjük azt is, hogy az németek gyülekeznek és nagy készülétkben vannak, de bizonyosképpen nem tudhatjuk, mely felé vagy melyik vár alá leszen szállások és indulások. Mely gyülekezetek inkább, hisszük azért vagyon, hogy holott az mint Nagyságodnak megírtuk, Hasszán pasa az római császár öfelsége levelét mind az angliai követ tolmácsával egyetembe elrekkentette és az portárul semmi válaszok az németeknek még eddig nem lehetett, nem tudják mire vélni, és mihez tartani magokat, azért vannak vigyázásban.

Responsum serenissimi principis ad litteras Mehmet bassae vezerii et zerdarii imperatoris Turcarum

32.

**Szaturdzsi Mehmed szerdár
Báthori Zsigmond erdélyi fejedelemnek Gyulafehérvárra**

1597. július eleje

(ÖStA KA HKR Akten Exp. 1597. July, nr. 140, ff. 27r-v, 28v
[korabeli magyar fordítás]; ASG Estado leg. 704. [latin], másolatok)

Köszönetemet írom erdélyi vajdának. Isten adjon minden jót Ali csautstúl, és emberedstúl énnekem levelet küldöttél, s amit írtál, mindenenket megérttettem. Kévénsága szerint az fő vezírnek szólottam dolgaidról, és ú is az hatalmas császárnak eleibe adta, hogy ezután ismét más követet is bocsátanál az portára, ki az hatalmas császárnak is igen tetszik, és levelet is küldött ú hatalmassága, azért kérek, hogy az hatalmas császár levelének engedelmes légy, és az követedet küldd ki a portára, mindenenk meglesznek, valamit kévéánsz. Az ottomán nemzetséget aki könyörgésével megtalálja, annak kévéánsága heába nem leszen. Nagyságod a portának régi híve, és valamit kévéánsz, megadatik. Az hatalmas császár jó intését, tanácsát fogadd meg, és abban maradj. Én az te barátod ez elmúlt júniusnak 23 napján indultam ki Konstantinápolyból, és az Drinápoly felé való kapunál szállottam táborba, ha az Úristen engedi az szándékunk, hogy az németek ellen az végvárok felé induljunk, Nagyságodat azon kérem hogy mind az fényes portát, s mind engemet találj meg leveled által, és ha mi kévéánságod vagyon a portástúl, én is írok melletted. Az Úristen tudja én azon vagyok, hogy békesség, és csendesség lenne közöttünk, és az háborúság megszűnjék. Ami jobb, adja meg az Úristen. Amit itt beszéltünk végeztünk az hatalmas császár leveléből megérted, s ahhoz tartsad magadat. Kérek, hogy nekünk, kik ezt a dolgot kezdtünk, az orcánk miattad meg ne szégyenüljön és Nagyságod szavának megálljon.

CÍMZÉS: Interpretatio litterarum Zatarchi Mehmet passae zerdari imperatoris Turcarum.

33.

**Giovanni Marini jelentése II. Rudolf császárnak
Nicolo di Lucai isztambuli útjáról**

Gyulafehérvár [?], 1597. augusztus

(ÖStA KA HKR Akten Exp. 1597. July, nr. 140, ff. 47r-52v, eredeti)

Július 1-jén kelt át a Dunán Lovcialiba, ahol két napot időzött. Innen továbbindult és a második napon Filipopoliba ért. Találkozott a kopáni szandzsákbég helyettesével és hét szolgájával. Az úton leselkedő veszélyek miatt együtt indultak tovább Kaialuchba. Útitársaik kikérdezték Nicolo di Lucát Mihály vajda haderejéről; azt válaszolta, hogy 70 ezer embere és 360 ágyúja van. Ők pedig elmondták, hogy tizenhárom napja indultak Belgrádból és hogy a császári sereg nagyon erős, egy része Esztergom, a másik Pancsevo, a harmadik Pozsony alatt táborozik. Sok olasz is van köztük, és olyan német csapatok is, amelyek tavaly nem voltak a harctéren. 6-án indultak el Kazanlaktól Karamania felé, útközben az ellenkező irányba, Buda felé igyekvő szpáhikkal találkoztak, akiknek elmondták a császári hadseregre vonatkozó értesítéseiket. Nagyon megrémültek és panaszkodni kezdtek. Nagy az elégedetlenség, az elhúzódó háború tönkretette anyagilag őket, helyzetüket to-

vább súlyosbította a forgalomba kerülő nagymennyiségű rontott pénz. Nincsenek lovaik, számárháton kénytelenek hadba vonulni. Úgy gondolják, már csak Isten segíthet rajtuk. 8-án találkoztak Szaturdzsi Mehmed csapataival; 1200-an voltak 40 pasával és sok zászlóval, hogy a keresztények azt higgyék, többen vannak. A szerdár sátrába hívatta Lucát és kikérdezte. 10-én Edirnébe ért, végül 13-án megérkezett a török fővárosba, ahol nagy a békevágy; amikor ugyanis Sztambulba ért, felröppent a híre, hogy nemsokára megérkezik a császári követség. A hír nagy örömet keltett a nép körében. Annál kiábrándítóbb volt, hogy a hír alaptalannak bizonyult, és csak a lengyel küldöttség érkezett meg a békefeltételekkel. Azt is híresztelték, hogy a szultán személyesen fog hadba vonulni, de kiderült, hogy csak a nyári rezidenciájába ment. A nép azt mondja, hogy két ura van, egyik a szultán, a másik az anyja, a szultána. Egy megbízható embertől értesült, hogy 50 gálya horgonyoz a tengeren, de nagyon rossz állapotban, és hogy Memi pasának, a hajóhad helyettes parancsnokának parancsba adták, hogy kerüljön minden összetűzést a keresztényekkel. A Magyarországra induló Szaturdzsi Mehmed hadserege siralmas állapotban van; a szerdár hírt kapott a keresztény hadsereg Buda elleni felvonulásáról, ezért arra kérte a szultánt, induljon személyesen hadba. A Szafije szultána azonban nem akarja elengedni a háborúba, mondván, hogy van elég földje, ha Európát elveszti, ott van még Ázsia. A hadsereg nem akar engedelmessékedni a szerdárnak, sok szpáhít pedig megfosztottak birtokától, mert az előző évi csatában (Mezőkeresztes) megfutottak és nem védték a szultánt. Hírek érkeztek a tatárok elindulásáról, de ez valószínűleg nem igaz, és csak a keresztények riogtatása miatt mondják. 23-án találkozott Martino bihácsi vicekapitánnyal, aki velük akart jönni, de végül nem tudott. Túri Istvánnak és Huszár Péternek szóló levelet bízott rájuk. Ibrahim pasa csausa, akit erőszakkal tettek muzulmánna és akinek évi 20 000 aszper jövedelme van, megerősítette, hogy a szultán nem fog személyesen hadba vonulni, mert nincsenek tevéi és lovai. Elutazása előtt Luca találkozott a raguzai követekkel is. A követség egyik tagja, Simon Ragnina, Paolo Giorgi unokaöccse, azt mondta, hogy itt a vissza nem térő alkalom a török legyőzésére, és hogy ezt az alkalmat nem szabad elszalasztania a keresztényeknek. Ragnina először rá akart bízni egy levelet, de később meggondolta magát, és a veszélyre hivatkozva végül visszavette. Várják a lengyel követet, és a császárit is, bár ez utóbbi hír valószínűleg alaptalan. A nagyvezír most Ibrahim, a második vezér Dzserrah Mehmed, a harmadik Halul kapudán pasa, a negyedik Hadim Hasszán, az ötödik Szaturdzsi Mehmed, a hatodik a most távollévő Hajder, Szinán fia, akit Mehmednek is hívnak, végül Hasszán, az öreg Mehmed fia, tisztség nélkül. 29-én megérkezett Mehmed karamániai beglerbég 7–800 lerongyolódott, szájalomra méltóan kinéző emberrel. Ezek inkább török parasztoknak néztek ki. Állítólag négyezer janicsár indult el a háborúba. Augusztus 3-án ért vissza Nikápolyba, ahol Buda felé vonuló szpáhikat lehetett látni és 53 gályát.

Relatione fatta del viaggio, che Nicolo di Lucha Lovciali fece, di qua a Constantinopoli.

Havendo Nicolo di Lucha sotto il primo di luglio passato il Danubio, arrivo nella terra di Lovcia nella quale si fermo duo giorni, di dove partendo il secondo giorn-

no arivo a Filipopoli, nella qual città, non si è potuto informar di cossa alchuna, ma non havendo ancho caminato uno miglio, trovo che il chiehaia cioè maggior-domo del sangiach bhey di Copan era alloggiato apresso la strada, et haveva seco da sette servitori i quali visto che l'ebbero, lo chiamorno e questo fu sotto sue stante e lo domandorno di dove venise et di chi fusse servitori egli la rispose che veniva da Lovcia et che era della fameglia di Jusuff ciaus di deto loco, i quali lo advertirno che non andasse solo perche le strade erano molto pericolose è pero li dissero che era meglio che in compagnia loro andasse. Egli li compiacque è cossi col aiuto divinno asieme con loro si inchaminno e seguirnno il viaggio e quel giorno arivorno in Kaialuch.⁴⁴ Costoro realmente giudicando che detto Nicolo fusse Turcho fu da loro domandato quello faccese Mihailo vaivoda et questo serenissimo principe egli li dette conto e disse loro che da loro si trattava la pace, e pero a questa fine l'uno et l'altro havevano a Constantinopoli mandato a un homo, et a dommandare a nome loro dove si havese da mandare il tributo, ancho la domandorno che gente potera haver Mihailo vaivoda apreso dise li rispose che teniva da 70 mila persone e 360 pezzi di artagliaria ma che cossi stava aparechiato, per non lassare passare li tartari, per il suo paese. Così egli al'incontro a loro domando quello che si facesse nelli confinni di Ungaria; di dove cioè da Belgradi tredecci giornni che erano partiti, i quali li dissero che dalli loro era stata presa una lingua dalla quale hanno inteso che l'exercito imperiale era grandissimo et potentissimo et che in tre lochi si era acampato cioè una parte sotto Strigonia l'altra sotto Pancievo, terza sotto Possonia et chi per esser li nostri deboli faranno i christianni cio che voranno, e di piu uno di essi soggiunse che se non pigliaranno Buda mi contento che mi sia rasa la barba di piu gli hanno detto, che nel imperial exercito sonno venuti gran quantita di Italiani et di certi Alemanni che l'anno passato non sonno stati nel esercito christiano. Hora alli sei di detto mese partendo di detto locho di Kaialuch scontramo per strada andando verso Karmanlia al quanti spahi li quali andavano verso Buda arivati che ebbero in Karmanlia che fu alli sette detto quella notte ivi stetero. Doppo questo arivorno li spahioglanni e silihtari, da quali detto Nicolo fu domandato perche li altri suo compagni dormivano di dove venite, egli rispose da Buda che siamo mandati da copanschi bhey,⁴⁵ che cossa dunque si intende di christianni, gli disse che havevano fatto tre campi, uno sotto Strigonia l'altro sotto Posun, terzo nel nel pianno di Pancevo,⁴⁶ i quali quando questo particolare intesero molto si impaurirno e cominciorno a dire, che se questo anno li christianni non si prevaleranno della occasione esorte che hanno al anno prossimo restara la fortuna per noi, e nel schavalchar che fecero da cavalli butorno di rabbia le lancia in terra, e dissero maledetto sia colui che ci le ha dato in mano, come noi turchi vogliamo gueregiar con li christianni, poi che hora tra noi turchi non c'è nisuna unione, la moneta che ci è data per nostra paga l'è falsa a chi la diamo ogni uno è a noi maledice e colui chi è autor di dette monette, e pero come Iddio aiuterà alla nation turcha; quasi ciaschuno di noi l'anno passato ha havuto a sette cavalli, et hor siamo con uno alchuni cavalchando in sella, altri sopra il samaro; e pero giuro di non voler egli conbater con i christianni

⁴⁴ Valószínűleg a bulgáriai Kazanlacról van szó.

⁴⁵ Kopándzsi bej, valószínűleg a kapudzsi pasárról van szó, aki a portai ajtonállók vezetője volt.

⁴⁶ Pancsova (Pančevo, Torontál vm.)

perché loro hanno buoni cavalli e sono bravi, et i nostri sonno galinari e homeni da niente e pero signor Iddio non ci aiuterà e tanto piu, perche quelli che sonno delli nostri stati più bravi sonno mancati, parte nel fatto di arme, seguito l'anno passato e parte di malattia. Et che l'anno passato siamo stati 2 mila di bandiere rosse e dalla banda destra del Gran Turcho, et hora non siamo mille e però la cassa ottomana perisce. Siche andarete avanti, dove vederete quanti spahiogliani sonno a cavallo, e quanti a piedi avanti e doppo il serdaro, che quanto gli ha detto tanto ha trovato essere vero havendolo visto con proprii ochi; et ancho che li cavalli erano mal conditionati parte de quali erano menati a mano. Alli 8. di detto apresso a una villa Turchescha presimo l'allogiamento dove troviamo li padiglioni del general Satergi Mehmet bassa, il quale ivi il seguente giorno arivo et alloggio, et viddi con proprii ochi che seco non erano piu che 1200 homeni e 40 delli bascie spahiogliani con lance e bandire rosse 34. e con gialli 24. selehtari con banderole bianche, 16 li altri erano senza lance et bandiere. Et di camelle mena seco il bassa da 2 mila quasi ciaschuna di esse tiene sopra il sommarola bandierolla e sonno di piu colori e cio per far alli christianni aparire maggiore è piu copioso l'esercito loro. Con il maggiordomo del copanschi bhey, ando ancho detto Nicolo dal serdar bassa chiamato da lui, per farli compagnia et entrati dentro al suo padiglione col qual bassa il detto maggiordomo ragiono quello gli occorse. Poi il bassa voltatosi verso Nicolo lo domando di dove fusse il maggiordomo disse che era suo compagno; E però il bassa domando a tutti che dite se questo anno vogliamo combater con li christianni, Nicolo rispose signore combatteremo si piacerà al signor Iddio. Il bassa gli rispose delligium cioè valenthuomo, non habbiamo cavali che tra li Turchi non si trovano per essere tutti periti, e volendo far riverenza, per far il comitato il bassa gli disse che aspetassero sin che uscisse il mangiare, che aparechiata che fu la tavola sua gli fece seder e mangiar secho. Poi alli X. arivamo in Andrenopoli⁴⁷ di dove alli XI. partendo arivamo in Ciorlia dove scontramo uno ciaus, il quale ci porto nova, che egli dal Gran Turcho era mandato dal serdar bassa, con ordine che marcia piano, perchè hanno fatto la pace con li christianni, per la qual cossa li turchi del paese facevano grandissima alegreza. Ma poi per strada intendemo esser falsa tal nova. E però i Turchi di novo restorno con grandissimo dispiacere, e col biastemar. Alli XII arivamo in Ciechmegge dove intessimo che il gran turcho haveva fatto pianter li suoi padiglioni fuori di Constantinopoli. Il che trovo che fu vero, et ancho che il Gran Turcho era sotto di loro, ma non afine di andar alla guerra, come si era levata la voce, ma per fabbricare uno padiglione in un suo giardino. È ben vero che lui haveva volonta di esser questo anno alla guerra, ma non li lascio la madre. E pero, per Constantinopoli si va publicamente dicendo che sonno duo signori uno è sultan Mehmet, l'altro è la sultanna⁴⁸ sua madre, la quale et non egli il tuto governa et questo fu sotto 13. di detto. Il qual giornno entro in Constantinopoli. Alli XIII. detto intesse da persone degnie di fede, et che con proprii ochi hanno visto partire da Constantinopoli 25 galere per congiungersi con altre 25 che si tratenivano alla guardia del arcipelago molte mal conditionate.

⁴⁷ Ma: Edirne, Törökország.

⁴⁸ A szultán anyját Szafijének hívták.

Sonno governate da Memi⁴⁹ bassa chi è lochotenente di Kalul bassa⁵⁰ nelle sopradette galere sonno 600 gianizeri è non piu con espreso commandamento, scritto di mano del Gran Turcho, per detto Memi bassa che niesun modo non molesti le cose di christiani ma che stia in pace per non provocare ancho per mare alli christiani per haver senza questo purtroppo per via di terra delli nemici. Cossi al Sathergi bassa il detto Gran Turcho, espresamente ha commandato col Katahumai⁵¹ che è scrittura scritta di sua mano, che meno egli vengha con li christianni sul fatto di arme, ne che le citta loro espugni, ma che solamente stia alla difesa delli confini, et questo l'ha inteso al divano grande del Gran Turcho dalli proprii Turchi, cossi il medesimo ho inteso da molti merchanti christianni, et questo nasce della loro poche forze, che veggono havere et manco unione non vi è siche ogni uno disse, che questo anno non facendo gli christiani qualche gran progresso come ogni occasione di fare che per tempo prochurino far la pace. Sotto li XIII. detto venne uno ciaus in poste mandato dal Sathergi bassa, con nova di sollicitar il Gran Turcho si parta perche haveva inteso che l'exercito christiano era in grandissimo numero, et che a Buda si aprosimava. È pero, che non voleva seguitare il suo viaggio avanti, perche li spahoglani e gianizeri non lo obediavano, i quali sonno divenuti insolentissimi. Nondimeno è opinione che il Gran Turcho non andara alla guerra. Perche non ha con che, ne la sua madre lo lassia, dicendoli; figliolo mio, che sebene li christianni occuparanno quello che posiedi in Europa vi resta l'Asia a me basta che voi siate sanno, figliolo mio non hai visto, come l'anno passato vi hanno voluto dare nelle mano di christianni, quando che hai havuto molto maggiori forze di quello che hora sonno. E pero, non li lassia partire. Intanto chi a Constantinopoli porta cativa nova, subito quel tale è butato in mare, afine che non si publicchino nela corte si impaurischi, la quale è molto diferente da quelle delli suoi (!) passati antecessori.

È cosa certa che l'anno passato il Gran Turcho nel conflitto perse grandissimo tesoro li sui cavali camele e muli, quasi quasi tutti sono periti. Anche è sparsa fama che gli spahi vengono di Asia non è punto vero, li quali per esser stati l'anno passato spogliati dalle loro sostanze, per la fuga che havevano fatto nel giornno della bataglia col abandonare la persona del signore loro, punto non obediscono al suo commandamento, non si churando che li privi del timaro cio delli entrate loro.

In Constantinopoli è nova che li tartari vengono, et per traghettarli sonno partite da Constantinopoli tre galere, che egli vidde la loro partenza. Ma è opinion generale, che non sonno per venire ma solamente levano la fama per terrore delli christianni. Sotto 23 detto mi ritrovar con Martino vicicapitano di Bihach il quale alli christiani desidera ogni bene. Il quale voleva venir in qua mecho, ma non ha potuto spedirsi, come apare per letera che ha scritto a Turri István e a Busar Petar. Questo medesimo vicicapitano e ciaus Hibrahim bassa, et ha da entrata da 20 mila aspri l'anno, fu fatto Turcho per forza è domestico di cassa di Hibrahim et intra in sua camera, al quale Nicolo detto ha domandato. Se il Gran Turcho andara alla guerra, dice di non, perche non ha cavali, camelli ne muli, e perche l'anno passa-

⁴⁹ Memi pasa Ibrahim pasa nagyvezír apja volt.

⁵⁰ Halil kapudán pasáról, azaz flottaparancsnokról van szó, aki 1595 óta töltötte be ezt a tisztséget.

⁵¹ Hatt-i hümajun, szultáni parancslevél, amelyen szerepel a szultán saját kezű megjegyzése.

to ha perso grandissimo tesoro dicendoli esser questo verissimo. È come tra li Turchi non ce unione dal medesimo intese, come era venuta nova, come il Kasul bassa⁵² haveva preso duo citta, il quale dicono che tiene intelligenza con li christiani.

E dovendo sotto li 24 partire per venir qua, andavi dalli signori ambascatori di Ragusa per pigliar da loro licentia. Uno de quali signor Simon Ragnina chugino germano di signor Paulo Giorgii,⁵³ al qual haveva promeso di scrivere et di ragugliarlo di molti particolari delle cosse di Turchi, che già haveva fatto, ma poi si pinti di darmi la letera, temendo che non capitasse male et che egli insieme con la repubblicha non incorresse in qualche grave danno. Ma pero, abocha li disse che salutare al suo cugino, et al signor Marinni, è gli dicesse che se mai li christianni hebbero, occasione è desiderio, da fare grandissimo. Profitto verso li Turchi che questo anno è tempo loro. Poi che il signor Iddio per sua gratia gli ha concesso. Che pero li principi christianni sapinno pigliar l'occasione che li concede. Dicendoli che di certo, questo anno il Gran Turcho non andara alla guerra, et quando volesse farlo non puo, perche non ha con che havendo perso cavali, camelle e muli, è grandissimo tesoro, tute li sopradetti particolari li ha detto l'ambasatore Ragnina e per conclusione il gran turcho non è potente a fare questo anno exercito da alchuna consideratione. Che il sopradetto Nicolo dice da haver sentito da altri, et di haver visto le medessime cose. Da Polonia venne il servitore del ambascatore polonno per la venuta del quale si sparse voce, come vienne l'ambascatore di Vienna, di questa nova li Turchi molto si ralegrano. Perche credetero che da dovero dovesse seguir la pace, et al incontrario alli christianni di Constantinopoli rinchresceva perche tutti conoscono e vedono, che la mano del signor Iddio è con i christianni dolendose che volontariamente voglino perder l'occasione che Iddio gli da. De poi si verifico che non era vero del ambascatore di Vienna perche arivo il servitore del ambascatore Polonno con tre carri, al qual egli ha visto venire, et l'ambascatore suo padrone fra XV giornni si aspetava.

Li visieri sonno il supremo Hibrahim bassa, il secondo Gerar Mehmet bassa, il terzo il Halul bassa che ancho è capitanno del mare. Il quarto Hadum Hassan bassa, il ginto[!] Sathargi Mehmet bassa, quale general del exercito. Il sexto Haider bassa, il figliolo di Sinan bassa chiamato per nome Mehmet bassa, quale absente della corte, Hassan bassa, figliolo di Mehmet bassa vechio⁵⁴ è senza offitio.

Stisam Mehmet bassa di Caramania al quale arivo in Filipopoli sotto 29 detto la cui gente viddi che non poteva essere piu che da 700 in 800 malissimo, ad ordine, in modo che era vergogna di vederli nella qual terra di Filipopoli ho volute informarme, si altra sua gente fusse a dietro o avanti. Ne dissero di no è cossi il detto Nicolo disse a quelli Turchi terrezani.

Donque con questi vol andar a combater con li christianni si bene per far danno è vergogna a se stessi senza verun utile. In medesimo locho tra la giebegianna cioè l'armamento che seguiva dietro, al serdaro e fu di carra 63 sebene havevano

⁵² I. Ahmed al-Manszúr perzsa sahról (1578–1603) van szó.

⁵³ A raguzai Paulo Giorgi megfordult Gyulafehérváron, és több beszédében is arra próbálta rávenni Báthori Zsigmondot, hogy nyújtson segítséget a balkáni népeknek a török uralom elleni felszabadító harcukhoz. VERESS, 2001. 93–97.; BASCAPE, 1931. 173–176.

⁵⁴ Szokollu Mehmedről van szó, aki példátlanul hosszú ideig (1565–1579), három szultánt szolgálva töltötte be a nagyvezíri posztot.

levato la voce che era di 800 carra il che non è vero per haverla egli contato.

Ancho fu levata voce che il locotenente di jannizeri era da Constantinopoli partito con 4 mila janizzeri ma havendo io con diligentia domandato, ho trovato cioe non esser punto vero, li soldati per strada fanno alli christianni grandissime insolentie, non mai prima fatte.

Arivato che fu in Nicopoli, che fu sotto 3. Agosto, viddi che li spahi di quel loco partivano verso Buda, et le 53 que gallere, che erano sotto detta citta, sono partite verso Darstor, al resto egli abocha suplira etc.

Di Vostra Maesta Cesarea

humilissimo servitore

Giovanni di Marini

da Ragusa

CÍMZÉS: Per la Maesta Cesarea del imperatore relationni del viaggio di Constantinopoli fatto da Nicolo di Lucha Lovciali etc.

34.

Alphonso Carrillo jezsuíta

Martin Idiaquez spanyol államtanácsosnak Madridba

Prága, 1597. szeptember 26.

(AGS Estado leg. 704, eredeti)

Két napja érkezett meg Rómából Prágába. A törökökkel való békének nincs sok esélye, különösen, hogy Báthori Zsigmond szeptember 9-én elindult a gyulafehérvári táborból. A Gyula környéki harcokról nincs híre, de ezeket minden pillanatban várja. Don Guillen spanyol követre bízta a (Báthori Zsigmond lemondásának feltételeit érintő) ügyet, aki az Ausztriai Háznak leginkább megfelelő megoldást fogja választani.

Pax Christi etc.

De Roma por una que scribi a Vostro Senor di parte a Su Magestad, yo Su Alteza, de lo que pasaba, y partido de alli tanto por parecer de Su Sandidad, quanto por ordine del Segnor principe de Transylvania antes de bolver en Transylvania, hube de tornar aesta corte, endonde, ha, II. dias que estoy. Y por el curso deste anno, habra visto Vos Senor, como lo que al principio affirme, fue ansi, corriere asaber, que auque, tanto se sospechaba la paz con el Turco, no la haria en manera ninguna Serenissimo Transylvano, verdad es, que ha tenido para el hazella ocasiones, que otros juzgaram muy abantajosos. Y ansi a los 9 de settiembre salio con su campo formado de Alba Iulia, resvelto, como me scribio de tentar en todas maneras qualque buena cosa. Y aqui sapiensa que cerque ya a Julia, mas yo notengo a un cartas de esto, mas las espero por momento. Dios sabe quanto trabajo me cuesta todo y quantos caminos. Y agora estoy aqui para tomar una conclusion, que juzga el segnor don Guillen, y ami parecer, con mucha razon, que sera de mucho comodo i servicio ala Augusta Casa de Austria, pareciendo al mismo ya mi no so escriba mas, asta concluyrse. Dios lo guie todo y a Su Magestad, sus altezzas, y al senor don Chrystobal de Mora al qual deseo sea esta comun, ya Vos Senor, de Su

Santida gracia. De Praga a los 26 de septiembre 1597. Al señor don Martin lo mismo deseo.

Alonso Carrillo

CÍMZÉS: A don Joan de Idiaquez senior mayor de Leon consejo de Stado de Su Magestad Real
Madrid

Rövidítések és irodalomjegyzék

1. Kiadatlan források

ASF AM	Archivio di Stato di Firenze
ASG	Archivio General de Simancas
ASMn	Archivio di Stato di Milano
ASVe	Archivio di Stato di Venezia
OSZKK	Országos Széchényi Könyvtár, Kézirattár
ÖStA HHStA	Österreichisches Staatsarchiv, Haus-, Hof- und Staatsarchiv
ÖStA KA AFA	Österreichisches Staatsarchiv, Kriegsarchiv, Alte Feldakten
ÖStA KA HKR	Österreichisches Staatsarchiv, Kriegsarchiv, Hofkriegsrat

2. Szakirodalom

BASCAPÉ 1931	BASCAPÉ, Giacomo: <i>Le relazioni fra l'Italia e la Transilvania nel secolo XVI</i> . Roma, 1931.
BROWN 1897	<i>Calendar of state papers and manuscripts. Venice 1592–1603</i> . Vol. IX. Ed. BROWN, Horatio F. London, 1897.
CERNOVODEANU 1989	CERNOVODEANU, Paul: An english diplomat at war: Edward Barton's attendance of the ottoman campaign in Central Europe. <i>Revue Roumaine d'Histoire</i> , XVIII. Bukarest, 1989. 429–450.
DÁVID 1995	DÁVID Géza: <i>Török közigazgatás Magyarországon</i> (Doktori disszertáció). Bp., 1995.
ERDŐSI 1995	ERDŐSI Péter: Báthori Zsigmond ünnepi arcmása. A fejedelem és a ceremóniák. <i>Aetas</i> , 11. (1995). 1–2. sz. 24–67.
FODOR 2000a	FODOR Pál: Két szárazföldi háború között. Oszmán tengeri előkészületek 1590–1592-ben. Uó: <i>A szultán és az aranyalma</i> . Bp., 2000. 317–342.

- 2000b FODOR Pál: Egy nagy háború előjátéka. Megjegyzések az 1591–1593 közötti oszmán politikáról. Uő: *A szultán és az aranyalma*. Bp., 2000. 399–404.
- HURMUZAKI
1903 *Documente privitoare la Istoria Romanilor*. Vol. XII. Cul. HURMUZAKI, Eudoxiu. București, 1903.
- IVANICS
1994 IVANICS Mária: *A Krími Kánság a tizenöt éves háborúban*. Bp., 1994. (Kőrösi Csoma Kiskönyvtár, 22.)
- KRUPPA
2000 KRUPPA Tamás: Erdély és a porta 1594–1597. évi békealkudozásainak történetéhez. *Századok*, 137. (2003) 3. sz. 603–651.
- 2004 *Erdély és a Szentoszok a Báthori korszakban. Kiadatlan iratok (1574–1599)*. S. a. r. KRUPPA Tamás. (Adattár XVI–XVIII. századi szellemi mozgalmaink történetéhez, 37.)
- 2005 KRUPPA Tamás: Pasquale Bruti tolmács kalandos prágai követsége 1596-ban. *Lymbus. Magyarságtudományi Forrásközlemények*, 3. (2005) 27–49.
- NIEDERKORN
1993 NIEDERKORN, Jan Paul: *Die europäische Mächte und der „Lange Türkenkrieg“ Kaiser Rudolfs II. (1593–1606)*. Wien, 1993.
- REUSNER
1599 REUSNER, Nicolaus: *Epistolarum Turcicarum*. Lib. XII. Frankfurt, 1599.
- TÓTH
2000 TÓTH Sándor László: *A mezőkeresztesi csata és a tizenöt éves háború*. Szeged, 2000.
- VÁRKONYI
2000 VÁRKONYI Gábor: A konstantinápolyi angol politika a tizenöt éves háború időszakában (Edward Barton angol portai követ jelentései Konstantinápolyból 1593–1597). *Aetas*, 16. (2000) 4. sz. 106–124.
- VERESS
1932 *Documente privitoare la istoria Ardealului, Moldovei, și țărilor Românești 1593–1595*. Vol. IV. Pub. VERESS, Andrei. București, 1932.
- 2001 *Erdélyországi pápai követek jelentései VIII. Kelemen idejéből (1592–1600)*. Gyűjt. és közrebocsátja VERESS Endre. Bp., 2001. (Vatikáni Magyar Okirattár III. 2.)